

{Inhoud}

Interview _____ **3**

Steven Delarue: voor een realistische en haalbare taalnorm - Bruno Comer en Filip Devos

Taalwerk _____ **6**

Hoe ons brein reageert op *groter als*: een fMRI-studie - Helen de Hoop en Ferdy Hubers

Taalwerk _____ **9**

'Hollands' in Brazilië: een uitstervende taal - Kathy Rys, Elizana Schaffel-Bremenkamp en Gertjan Postma

Idioom & Co _____ **12**

Team Belgium: een sterk merk is het halve werk - Bert Cappelle

Broodje taal _____ **14**

Het gat in de taal - Sara Van Daele

Dossier _____ **16**

Onze klant biedt u een leuke job en je krijgt een passend loon. Over aanspreekvormen in jobadvertenties - Mathias Van Houdt en Albert Oosterhof

Dossier _____ **19**

Heeft u graag nog een dessert? Of wilt ge een digestiefje bij de koffie?
Taalvariatie in aanspreekvormen - Kris Helincks

Taalkronkels _____ **22**

Gelukkig - Fleur Deboutte

Te boek _____ **23**

Gluren bij de burens - Filip Devos

De taalontwikkeling van het kind - Filip Devos

Spreekwoordenboek - Filip Devos

Leestekens - Filip Devos

Column _____ **27**

Cacao - Hugo Brouckaert

Errata? _____ **28**

Steven Delarue: voor een realistische en haalbare taalnorm

Bruno Comer en Filip Devos

'Je moet je overal en in alle omstandigheden behoorlijk kunnen uitdrukken en je taalgebruik mag niet in die mate opvallend zijn dat het ervoor zorgt dat de inhoud niet meer te volgen is.' Dat zijn de criteria die taalkundige Steven Delarue voor leerkrachten verkiest boven de klassieke norm van het Standaardnederlands. Hij vindt die maatstaf realistischer, want het Algemeen Nederlands kunnen weinigen vlekkeloos spreken en de klassieke norm leidt dus tot nodeloze stress.

In september behaalde Delarue een doctoraat, waarvoor hij zes jaar lang de boer op ging naar een groot aantal Vlaamse scholen, van Leper tot Hasselt. Hij observeerde 82 leraars tijdens hun lessen en hij interviewde hen ook rond het thema van de standaardtaal in de klas. Niet alleen leraars Nederlands kwamen aan bod, maar alle vakken waren vertegenwoordigd. Wel moest de les in een klaslokaal plaatsvinden, waardoor turnlessen, bijvoorbeeld, uitgesloten waren. Ook ging de onderzoeker niet aan de slag met vakken waar een andere taal werd gesproken.

Verschillende taalregisters

Steven Delarue is sinds 2015 samen met Heleen Rijckaert hoofdredacteur van *Fons*, een nieuw, twee keer per jaar verschijnend tijdschrift voor didactiek Nederlands in Vlaanderen. Zijn aandacht voor onderwijs wijst op maatschappelijke betrokkenheid, en die aandacht staat ook centraal in zijn doctoraat.

Dat doctoraat draaide rond vragen als: Hoe staan leraars tegenover de standaardnorm? Hechten ze daar veel belang aan in een schoolcontext of niet? Vinden ze van zichzelf dat ze standaardtaal spreken of niet? De conclusie van Delarue is dat leraars taalgorg belangrijk vinden: ze dragen de standaardtaal hoog in het vaandel. Maar ze spreken die niet altijd. 'Het is een schizofrene situatie. In de lessen gebruiken ze verschillende taalregisters: gaat het over instructies of conclusies, dan gebeurt dat in het Algemeen Nederlands. Gaat de leraar op in het vuur van zijn betoog, dan komt er een meer ontspannen moment in de les, en dan wordt al sneller van de taalnrm afgeweken.'

Dit alles past bij de lossere manier van lesgeven zoals die zich in de voorbije decennia doorgezet heeft. Ook de werkvormen in de klas zijn veranderd: van klassiek 'ex cathedra'-onderwijs naar een aanpak waarbij de leraar veeleer een 'coach' is, en dat kun je toch niet als een negatieve evolutie beschouwen? Het besluit is duidelijk: laat de leraars goed les geven en de kennis en vaardigheden overbrengen die noodzakelijk zijn. De taal is daartoe een middel en geen doel op zichzelf. Er mag dus van de standaardnorm afgeweken worden. Volgens Delarue zou het beleid daar duidelijkheid over moeten scheppen. 'De vroegere onderwijsministers, Frank Vandenbroucke

en Pascal Smet, stelden dat in de klas alleen Standaardnederlands gesproken mag worden. Minister Hilde Crevits heeft zich daar nog niet over uitgesproken en in de eindtermen is van die strenge taalnrm weinig te merken.

Geen vrijgeleide

'Geef ik daarom een vrijgeleide om taalgorg overboord te gooien? Helemaal niet!', benadrukt onze gesprekspartner. 'Kijk, ik ben iets minder streng in de leer dan sommige andere taalkundigen. Ik pleit wel voor een meer pragmatische aanpak en die sluit begrip in voor de verdedigers van de standaardnorm, maar evenzeer voor de realiteit. De verdedigers van de standaardtaal als enige norm bezondigen zich aan "standaardfetisjisme": ze uiten hun standpunt zo vurig, dat een normale discussie niet meer mogelijk is.' Delarue citeert in dit verband herhaaldelijk en ietwat gretig *De Standaard*-columniste Mia Doornaert, die 'de mensen bang maakt om te spreken', die ze als het ware 'demoniseert'. 'Tja, dat is een ongelijke strijd, want Doornaert heeft een vrijgeleide als columnist. Als schrijver van een opiniestuk, wat ik wel vaker doe, kun je daar moeilijk tegen op. Met zo iemand kun je geen gesprek voeren. Het symbolische beeld van de standaardtaal als verheven, statige taal zit er bij haar zo diep in, dat het er met geen stokken uit te krijgen is.'

Het doctoraat van Delarue deed inderdaad stof opwaaien en kreeg veel aandacht in de media. 'Dat doet natuurlijk deugd', glimlacht Delarue, die niet wegsteekt wat mediageil te zijn. 'Mijn doctoraat sluit aan bij de discussie die Geert Van Istendael in 1989 ingezet

heeft in zijn boek *Het Belgisch Labyrint*. Toen lanceerde hij de term "Verkavelingsvlaams": de tussentaal die veel Vlamingen spreken, die soms als Standaardnederlands aanvoeld wordt en ook tot in de media, en meer bepaald tot in feulletons en soaps, doordringt. Van Istendael voegt daaraan toe dat de gebruikers van de tussentaal dan nog durven te denken dat ze Standaardnederlands spreken en daar ben ik het niet mee eens. De meeste gebruikers van tussentaal zijn zich er terdege van bewust dat ze geen vlekkeloos Nederlands spreken. Zo reageerden de meeste leraars verontrust toen ik hun klas binnenkwam: "Zal mijn Nederlands wel goed genoeg zijn voor iemand van 'den univ' die naar mij komt luisteren?" Het is die onzekerheid die een van de argumenten is van Steven Delarue om de standaardtaal niet als norm te stellen voor het taalgebruik in de klas. 'Op den duur durven ze hun mond nauwelijks nog open te doen, terwijl goed articuleren net de belangrijkste vereiste is om je verstaanbaar te maken', stelt hij. 'Het gebruik van Algemeen Nederlands kan bij leerlingen in bepaalde omstandigheden erg knullig overkomen. Hoeveel mensen zijn er die alleen Algemeen Nederlands spreken? Wie in dat geval is, ondervindt dat dit een handicap kan zijn in de communicatie: zij zijn niet in staat om hun taalgebruik aan te passen aan de verschillende situaties waarin ze terechtkomen. Met de standaardtaal worden ook eigenschappen verbonden die er niet noodzakelijk bij horen: intelligentie, verfijndheid, sociale status. Het ene gaat niet altijd met het andere gepaard: een bullebak blijft een bullebak, ook als hij Algemeen Nederlands praat. Je hoeft ook geen vlekkeloos Nederlands te spreken om aan de top van de maatschappelijke ladder te raken: daarvan zijn er voorbeelden te over. In zijn communicatie wordt een topmanager of een politicus op de verstaanbaarheid beoordeeld en niet op zijn accent. Ook zijn tegenstrevers geven toe dat Hugo Schiltz uitstekend met het publiek kon omgaan, maar je hoorde zo waar hij vandaan kwam. Het valt overigens op dat vrouwelijke politici meer op hun taal worden beoordeeld dan mannen, net zoals vrouwen ook meer op hun kledij beoordeeld worden.'

Académie française

'Diverse taalregisters hanteren is een handige oplossing voor allerlei situaties. Kijk naar de tv-reportages over wielervedstrijden. Tot 1978 was Fred De Bruyne, een vroegere wielrenner, vaak de commentator. Zijn deskundigheid maakte hem populair, maar er was enorm veel kritiek op zijn taalgebruik. Het weekblad *Humo* heeft nog een letterlijke weergave van zijn commentaar gepubliceerd om aan te tonen hoezeer hij tegen het zorgvuldig taalgebruik zondigde. Nu verslaat Michel Wuyts, een geschoolde VRT-journalist, Parijs-Roubaix en aanverwante koersen. Hij krijgt wel ex-wielrenner José De Cauwer naast zich, die begrijpelijk Nederlands spreekt,

maar zijn Waaslands accent is onmiskenbaar. En in de radioreclame zie je iets analoogs: de sketches zijn in tussentaal, de aansporing om het product te kopen in Standaardnederlands.'

” Mia Doornaert maakt mensen bang om te spreken.

Vlamingen hanteren iedere dag diverse taalregisters. Bij West-Vlamingen en Limburgers lijkt de variatie daarbij vaak groter te zijn dan bij Brabanders, waartoe de Antwerpenaars ook gerekend worden. En die evolutie waarbij de standaardtaal steeds minder vaak gebruikt wordt en onder druk komt te staan, zien we evenzeer in andere landen. De grotere mobiliteit doet het taalgebruik veranderen. Ook de gewone man merkt dat hij niet overal terecht kan met zijn dialect. Hij past zich dus aan, zonder daarom de standaardnorm te hanteren en kiest voor een meer genuanceerde oplossing. 'Het is die nuance die ik in het beleid wil krijgen', zegt Delarue. 'De reactie van de verdedigers van de standaardtaal ligt voor de hand: als je toegevingen doet op de standaardnorm, is het hek van de dam en krijg je een nivellering naar beneden toe. Het is dus de standaardnorm of de chaos, daar komt hun argumentatie op neer.'

” Je hoeft geen vlekkeloos Nederlands te spreken om aan de top van de maatschappelijke ladder te raken: daarvan zijn er voorbeelden te over.

Steven Delarue en zijn geestesgenoten betwisten echter het bestaan van de standaardnorm niet: die blijft onontbeerlijk om tot een goed taalbeleid te komen. 'Ik ben Guido Gezelle niet, de taalparticularist die het West-Vlaams met hand en tand verdedigde', glimlacht hij. 'De nuance die ik aanbreng, zit niet in het bestaan zelf, maar in de toepassing van de taalnorm, en dan is het beter een doelstelling na te streven die haalbaar blijkt, dan onder een te hoge lat te duiken. In dat opzicht zitten we nu op een breuklijn. Er wordt dikwijls verwezen naar de Académie française, die de norm voor het correcte Frans muurvast vastlegt. Maar hoe wordt het Frans in de praktijk gesproken? De regionale hervorming van het centralistische Frankrijk, die onder de regering van president Mitterrand werd doorgevoerd, is een succes gebleken. De 'Région Nord-Pas-de-Calais' is bijvoorbeeld een begrip geworden. Iedere streek heeft zijn eigen tongval en een film als *Bienvenue chez les Ch'tis* bleek een blijvend succes. In een federale staat als Duitsland gaan politici zelfs prat op hun accent! En heb je de Schotse nationalisten al eens aan het woord gehoord? Dit is geen pleidooi voor een toren van Babel binnen een natie, maar wel een oproep tot realiteitszin. Laten we komen tot een taalgebruik waarbij we elkaar zonder problemen kunnen begrijpen, zonder dat we afbreuk hoeven te doen aan

onze eigen spontaniteit. Taal is een belangrijk onderdeel van onze persoonlijkheid en als we daar artificieel mee omgaan, zal dat zich op de een of andere manier wreken. De toegenomen mobiliteit zal er ons sowieso toe dwingen elkaar vlot te leren verstaan en geen enkele taal staat boven een andere.'

Werk op de plank _ _ _ _ _

De strijd die de Vlamingen sinds het ontstaan van België hebben moeten voeren om hun eigen taal te verdedigen, maakt de bezorgdheid rond de standaardtaal begrijpelijk. Maar die mag niet tot krampachtigheid leiden. Nederlanders, die op dat vlak een heel ander verleden hebben, gaan veel losser om met de norm. Zelfs bij nieuwslezers kun je een accent bespeuren.

Het bereiken van de alternatieve norm – je overal goed verstaanbaar maken en niet opvallen door je taalgebruik – brengt sowieso veel werk op de plank. 'Zelf heb ik, naast mijn taalkundige studies Latijn en Nederlands, een jaar logopedie gevolgd', vertelt Delarue. 'Als boerenzoon uit Izegem praatte ik na afloop van mijn humaniora meestal dialect, en ik heb wel wat moeten bijbenen tijdens mijn universiteitsjaren. Het feit dat ik een jaar logopedie heb gevolgd, is rechtstreeks te verbinden met de verwachting om perfecte standaardtaal te spreken. Ik moest daar dus streven naar de klassieke norm, niet naar mijn alternatieve norm, waar logopedie niet nodig zou zijn, tenzij je absoluut onverstaanbaar bent.'

Ook tegenover anderstaligen is vasthouden aan de vaste taalnorm in de dagelijkse praktijk niet per se de beste oplossing. 'Bekijk het eens praktisch: wat kan een Filipijnse bejaardenhelpster aanvangen met Standaardnederlands bij negentigjarigen?', vraagt Delarue zich af. 'We horen toch ook diverse vormen van Frans, Duits of Engels als we die talen leren?'

Op meertaligheid zal hij zich de volgende jaren (ook) focussen. Sinds 1 september van dit jaar is Delarue immers aan de slag bij Onderwijscentrum Gent rond thema's als diversiteit, meertaligheid en onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers (OKAN). En als besluit gooit hij alweer de knuppel in het hoenderhok: 'In het onderwijs van het Nederlands voor anderstaligen pleit ik ervoor om de oorspronkelijke taal van de cursisten niet uit de klas te bannen, zoals dat gebeurt in het taalbadmodel dat sommige politici naar voren schuiven. Onderzoek heeft uitgewezen dat je betere resultaten bereikt als je je niet alleen op de te leren taal concentreert, maar ook op een positieve manier aandacht besteedt aan de eigen thuistaal.'

Uit West-Vlaanderen komen veel taalkundigen, stellen we tot slot vast. 'En ook veel rebellen ...', voegt Delarue er glimlachend aan toe.

Steven Delarue houdt een blog bij over taal(onderwijs), en daarvoor werd hij net bekroond met een Jaarprijs Wetenschapscommunicatie van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten. Daaruit de volgende citaten:

'Verstaanbaarheid' en 'opvallendheid' lijken me trouwens (didactisch) nuttigere labels dan 'standaardtaal' of 'tussentaal' (want daartussen valt toch geen gedegen onderscheid te maken, en zowat iedereen mengt de twee door elkaar), én bieden je als leraar de gelegenheid om in discussie te gaan met je leerlingen over heldere communicatie, en wat daar allemaal bij komt kijken. Kijk, meteen een mooie leestip erbij.'

'Tijdens mijn onderzoek heb ik leerlingen weleens horen praten over leerkrachten die continu in het lokale dialect lesgeven, terwijl die leerlingen – zelfs als de verstaanbaarheid niet in het gedrang komt – vinden dat dat toch wel écht niet past binnen een klascontext. Op zulke momenten gaan ze eerder op het taalgebruik letten dan op de lesinhoud, en dan krijg je (potentieel) wél problemen.'

'Met stijgende verbazing las ik de column van Mia Doornaert (DS 1 februari). Dat ze daarin voor de zoveelste keer klaagde over 'de verloederende van het taalonderwijs' of de 'schrikbarende vervuiling van het Nederlands door het Engels' verbaast niet – dat riedeltje kennen we intussen. Wél dat ze uit dat alles concludeert dat we naar een Vlaanderen zónder taal zouden evolueren. Misschien leef ik in een ander Vlaanderen dan dat van de barones, want ik merk om me heen net steeds méér taaldiversiteit op. Op de tram hoor ik allerlei talen door elkaar, en in scholen hoor (en zie) ik jongeren op bijzonder creatieve en inventieve manieren met taal omgaan.

Voor Doornaert is dat helemaal geen taal. Enkel dat precieuze Standaardnederlands voldoet volgens haar aan die beschrijving, en alles wat daarbuiten valt, is het niet waard om Nederlands genoemd te worden. Daaruit spreekt een onverholen minachting voor het taalgebruik dat zowat elke Vlaming dagelijks hanteert en een ongebreideld elitarisme. In haar column ontkent ze dat, en noemt ze zichzelf net democratisch, maar wat is er democratisch aan om elke vorm van taalgebruik onderuit te halen die afwijkt van de standaardtaal? Het is een discours waarin geen plaats is voor enige nuance.'

(bron: <https://stevendelarue.be/>)

Hoe ons brein reageert op *groter als*: een fMRI-studie

Helen de Hoop en Ferdy Hubers

In psycholinguïstische experimenten wordt vaak gekeken naar het verschil in verwerking tussen grammaticale en ongrammaticale zinnen. Nog niet eerder werd specifiek gekeken naar de verwerking van zinnen zoals 'Jan is groter als Piet', zinnen die door sommige mensen als ongrammaticaal en door anderen als grammaticaal worden bestempeld. Zulke constructies komen weliswaar veel voor in het dagelijks leven, maar worden sterk afgekeurd door prescriptieve grammaticaregels en daarmee ook door veel moedertaalsprekers van het Nederlands. Veel sprekers van het Nederlands ergeren zich mateloos aan het gebruik van zulke 'foute' constructies. De verwerking van dergelijke schendingen van prescriptieve taalregels staat centraal in een recent gepubliceerde studie in het tijdschrift Brain & Language.

Hoewel *als* al eeuwenlang als comparatiefpartikel in het Nederlands (bijvoorbeeld in *Jan is groter als Piet*) voorkomt, gebruiken verreweg de meeste hogeropgeleiden geen *als* maar *dan* in comparatieven (*Jan is groter dan Piet*), zoals geconstateerd in Hubers en De Hoop (2013). Het feit dat lageropgeleiden vaker *groter als* zeggen (zie Hubers en De Hoop, 2013), wijst erop dat hogeropgeleiden geleerd hebben om *groter dan* te zeggen in plaats van *groter als*. Er is inderdaad een prescriptieve regel in het Nederlands die het gebruik van *als* in comparatieven verbiedt. Toen in januari 2014 toenmalig Tweede Kamervoorzitter Anouchka van Miltenburg in een radio-programma vertelde dat ze elke dag opstond 'met het voornemen om het beter te doen als gisteren', leverde dat direct veel geschamper (tweets) op. Toen hetzelfde interview in een ander programma van een andere omroep opnieuw werd uitgezonden, zei Van Miltenburg ineens dat ze elke dag opstond met het voornemen om het beter te doen 'dán gisteren'. Desgevraagd noemde de redactie die het knip- en plakwerk verrichtte, de vervanging van *als* door *dan* in de uiting van Van Miltenburg 'een zuiver cosmetische correctie' (zie het nieuwsbericht hierover, waar ook de twee fragmenten beluisterd kunnen worden: <http://www.rtlnieuws.nl/editie/laatste-videos-editie/wnl-corrigeert-taalfoutje-van-miltenburg>). Sprekers van het Nederlands zijn zich over het algemeen terdege bewust van de prescriptieve regel die het gebruik van *dan* in comparatieven voorschrijft. Zelf hebben ze wellicht als kind thuis of op school het op natuurlijke wijze verworven gebruik van *als* in comparatieven moeten afleren. Voor hen kan het dan zeer storend zijn als ze anderen (die ook beter zouden moeten weten) *beter als* horen zeggen. En dat komt veel vaker voor dan ze zouden wensen. In tegenstelling tot 'echt' ongrammaticale zinnen die niet of nauwelijks voorkomen in het dagelijks leven, komen schendingen van prescriptieve taalregels namelijk frequent voor, wat natuurlijk ook verklaart waarom er op school en in de samenleving zo veel aandacht aan wordt besteed. In een recent gepubliceerde studie (Hubers, Snijders en De Hoop, 2016) hebben wij onderzocht hoe de

hersenen van zogenaamde taalpuristen (of taalliefhebbers) dit soort schendingen van prescriptieve taalregels verwerken.

Grammaticaal of ongrammaticaal? _ _ _ _

Omdat taalwetenschappers ervan uitgaan dat de grammatica van moedertaalsprekers – het systeem in hun hoofd waarmee ze zinnen produceren en begrijpen – alleen grammaticale zinnen produceert en geen ongrammaticale, en omdat schendingen van prescriptieve taalregels veelvuldig voorkomen in de taal (en dus geproduceerd worden door de grammatica), nemen taalwetenschappers over het algemeen aan dat schendingen van prescriptieve taalregels (zoals *Jan is groter als Piet* in het Nederlands) wel degelijk 'gewoon' grammaticaal zijn, net als 'correcte' grammaticale zinnen en in tegenstelling tot echt ongrammaticale zinnen. Echt ongrammaticale zinnen, met bijvoorbeeld een congruentiefout zoals in *De tekening van de bloemen zijn mooi*, komen zelden voor, zelfs niet als er wordt getracht ze uit te lokken in speciaal daarvoor ontworpen experimenten (zie Veenstra, 2014). Dit verschil tussen zelden voorkomende echt ongrammaticale zinnen en veelvoorkomende schendingen van prescriptieve taalregels, brengt taalwetenschappers ertoe de laatste categorie te bestempelen als grammaticaal. Maar dit is tegen het zere been van mensen die juist veel belang hechten aan de juiste toepassing van de prescriptieve taalregels en die vinden dat taalwetenschappers dat ook zouden moeten doen, al was het maar om te voorkomen dat de taal (steeds verder) 'verloedert'. Hoewel zowel taalpuristen als taalkundigen liefhebbers van taal zijn, d.w.z. zich er graag mee bezighouden en erover nadenken, is er hier dus een groot verschil van inzicht. Taalwetenschappers vinden het interessant zich te buigen over de verande-

ring van *groter dan* naar *groter als* in het Nederlands en andere talen (zie bijvoorbeeld Reinartz, De Vos en De Hoop, te verschijnen), terwijl taalpuristen zich daaraan ergeren en het gebruik van *groter als* het liefst volledig willen uitroeien. Voor taalpuristen staat buiten kijf dat *Jan is groter als Piet* ongrammaticaal is.

De vraag wat nu precies grammaticaal is en wat ongrammaticaal, is echter niet zo gemakkelijk te beantwoorden, ook niet voor taalwetenschappers. Er zijn sprekers van het Nederlands, vooral de al eerder genoemde hogeropgeleiden, die zelf nooit een zin als *Jan is groter als Piet* zullen maken. Dat wil zeggen dat zo'n zin niet door hun grammatica wordt gegenereerd. Tegelijkertijd is het zo dat deze sprekers de zin wel probleemloos kunnen en zullen begrijpen. Hun grammatica kan de zin dus wel goed verwerken. Maakt zo'n zin dan wel of niet deel uit van de grammatica van deze sprekers? Als een spreker een bepaalde constructie niet zelf gebruikt, maar deze wel regelmatig tegenkomt en ook zonder moeite kan interpreteren, is zo'n constructie dan voor deze spreker grammaticaal of ongrammaticaal? Om daarachter te komen, hebben we een experiment uitgevoerd waarmee we de verwerking van schendingen van prescriptieve taalregels, zoals *Jan is groter als Piet*, hebben vergeleken met de verwerking van echt grammaticale zinnen, zoals *Jan is groter dan Piet*, en met die van echt ongrammaticale zinnen, zoals *Jan is groter wie Piet*. De vraag waarop we het antwoord zochten, luidde: Wie heeft er gelijk, de taalpuristen (die zeggen dat *Jan is groter als Piet* ongrammaticaal is, net als *Jan is groter wie Piet*) of de taalwetenschappers (die menen dat *Jan is groter als Piet* grammaticaal is, net als *Jan is groter dan Piet*). Uiteraard was onze verwachting dat de taalwetenschappers gelijk zouden hebben. Omdat taalpuristen bij uitstek een verschil maken tussen *groter als* en *groter dan*, lag het voor de hand specifiek deze groep sprekers te testen. Bovendien wilden we ook weten of we een emotionele reactie (zoals afkeer) in het brein konden waarnemen tijdens het lezen van zinnen met een schending van een prescriptieve taalregel. We verwachtten dat zo'n emotionele reactie bij taalpuristen het duidelijkst aanwezig zou zijn, omdat *groter als* door hen vaak 'afschuwelijk' of 'verschrikkelijk' genoemd wordt (en ook: 'Dat doet pijn aan m'n oren'). Met andere woorden, als we bij taalpuristen al geen verschil vinden tussen de verwerking van *groter als* en *groter dan*, dan zullen we het bij niemand vinden.

Taalpuristen in de scanner

Om er zeker van te zijn dat we de juiste proefpersonen zouden rekruteren, vroegen we mensen met 'een uitstekende taalbeheersing' mee te doen met een onlinetaaltest. Deze test bevatte veertig zinnen, waarvan er tien een spelfout hadden en tien een schending van een prescriptieve taalregel. Twintig andere zinnen

waren correct. Aan het eind van deze test werd de proefpersonen een aantal stellingen voorgelegd om vast te stellen in hoeverre men zich ergerde aan schendingen van prescriptieve taalregels. Op basis van deze onlinetest, waaraan ruim vierhonderd mensen deelnamen, selecteerden we voor het fMRI-experiment een groep van eenendertig proefpersonen, die allen tussen de dertig en vijftig jaar waren, die maximaal tien fouten hadden gemaakt in de test en die bovendien hoog scoorden op het belang dat ze hechtten aan de handhaving van prescriptieve taalregels.

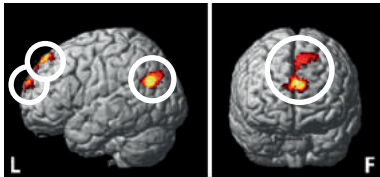
Bij een fMRI-experiment ('functional Magnetic Resonance Imaging') worden in een scanner opnames gemaakt van de hersenactiviteit, terwijl de proefpersoon een taak uitvoert. Wat er gemeten wordt, is de hersenactiviteit in de verschillende hersengebieden. Deze activiteit wordt afgelezen aan de hoeveelheid zuurstof in het bloed, waarbij meer zuurstof staat voor verhoogde activiteit en minder zuurstof voor minder activiteit (ten opzichte van de hersenactiviteit in de controleconditie van de taak).

Onze proefpersonen kregen, terwijl ze ruim drie kwartier in de scanner lagen, in totaal 240 zinnen te lezen. Vijftig zinnen daarvan bevatten een schending van een prescriptieve taalregel. In totaal werden er vijf typen van dergelijke schendingen getest (tien zinnen per proefpersoon per type schending). Behalve zinnen met *als* in een comparatief, waren dat zinnen met *hun* als subject (*Wat maken hun een vreselijk lawaai*), met een objectvorm van een persoonlijk voornaamwoord na een comparatiefpartikel (*Jan is langer dan mij op het feest gebleven*), met *hun* als direct object (*Waarschijnlijk heeft hij hun nog in de stad gezien*) en met *die* als betrekkelijk voornaamwoord bij een onzijdig nomen (*Eindelijk is het huis verkocht die al twee jaar te koop staat*).

Resultaten

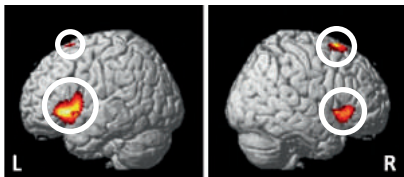
Om maar meteen met de deur in huis te vallen: de taalwetenschappers hebben geen gelijk gekregen (maar de taalpuristen ook niet). De schendingen van prescriptieve regels worden niet precies zo verwerkt als grammaticale zinnen noch als ongrammaticale zinnen, maar ook niet volledig anders. We vonden geen aanwijzingen voor een emotionele respons in de hersenen van taalpuristen bij het lezen van zinnen zoals *Jan is groter als Piet* (wat natuurlijk nog niet wil zeggen dat die emotionele respons er niet was). Wat we wel vonden, was verrassend. Enerzijds worden schendingen van prescriptieve taalregels net zo verwerkt als grammaticale zinnen (en daarmee anders dan ongrammaticale zinnen), zoals door ons verwacht, maar anderzijds worden ze net zo verwerkt als ongrammaticale zinnen (en daarmee anders dan grammaticale zinnen), wat in overeenstemming is met wat de taalpuristen zelf verwacht zouden hebben.

Als we wat beter kijken naar welke hersengebieden 'oplichten' bij de verwerking van schendingen van prescriptieve regels ten opzichte van een van de twee andere categorieën, dan zien we in Figuur 1 dat de gebieden die oplichten bij de verwerking van *Jan is groter als Piet* en *Jan is groter dan Piet*, erop wijzen dat deze beide typen zinnen door taalpuristen goed begrepen worden (d.w.z. dat de informatie bruikbaar is en opgeslagen kan worden), in tegenstelling tot *Jan is groter wie Piet*.

Figuur 1: overlap in de verwerking tussen schendingen van prescriptieve taalregels en echt grammaticale zinnen (overgenomen uit Hubers et. al., 2016:28).

In Figuur 2 wijzen de hersengebieden die oplichten bij de verwerking van *Jan is groter als Piet* en *Jan is groter wie Piet*, op een verwerkingsprobleem met deze zinnen (ten opzichte van *Jan is groter dan Piet*), dat waarschijnlijk toegeschreven kan worden aan de grammaticale 'onacceptabiliteit' ervan.

Figuur 2: overlap in de verwerking tussen schendingen van prescriptieve taalregels en echt ongrammaticale zinnen (overgenomen uit Hubers et. al., 2016:28).

Hoe kunnen we deze tweedeling nu verklaren en waarom zit de verwerking van schendingen van prescriptieve taalregels precies tussen de verwerking van grammaticale en ongrammaticale zinnen in? Als we aannemen dat de grammatica in het hoofd van volwassen moedertaalsprekers in principe symmetrisch is (zie Hendriks, 2014), dan verwachten we dat zinnen die door die grammatica gegenereerd worden, door diezelfde grammatica ook geïnterpreteerd kunnen worden en andersom. In het geval van schendingen van prescriptieve taalregels is er echter iets vreemds aan de hand. Taalpuristen zullen nog liever hun tong afbijten dan *groter als* te zeggen, wat betekent dat hun grammatica het produceren van zulke constructies blokkeert. Andersom kan hun grammatica zulke constructies prima interpreteren (in tegenstelling tot echt ongrammaticale zinnen) en zal dat ook regelmatig moeten doen, omdat schendingen van prescriptieve taalregels nu eenmaal frequent voorkomen. Met andere woorden, de in principe symmetrische grammatica van deze groep moedertaalsprekers gedraagt

zich voor deze categorie zinnen asymmetrisch: het optimalisatieproces van vorm naar betekenis leidt wel tot de juiste interpretatie van een schending van een prescriptieve taalregel, maar omgekeerd leidt het optimalisatieproces van betekenis naar vorm (voor deze sprekers) nooit tot een schending van een prescriptieve taalregel als optimale vorm.

Conclusie

Uit een recente fMRI-studie (Hubers et. al., 2016) is gebleken dat schendingen van prescriptieve taalregels door ons brein (of in elk geval door het brein van taalpuristen) gedeeltelijk net zo verwerkt worden als echt grammaticale zinnen, maar tegelijkertijd ook gedeeltelijk net zo als echt ongrammaticale zinnen. Daar waar de eerste bevinding niet zo verrassend is voor taalwetenschappers, maar wellicht wel voor de taalpuristen zelf, is de tweede dat juist wel voor taalwetenschappers, maar waarschijnlijk niet voor taalpuristen. Het lijkt erop dat schendingen van prescriptieve regels voor sommige sprekers tussen grammaticaal en ongrammaticaal in zitten, omdat de zinnen wel door hen begrepen kunnen worden, maar niet geproduceerd.

Literatuur

- Hendriks, H. (2014), *Asymmetries between language production and comprehension*. Dordrecht: Springer.
- Hubers, F. en H. de Hoop (2013), The effect of prescriptivism on comparative markers in spoken Dutch. In: S. Aalberse en A. Auer (red.), *Linguistics in the Netherlands 2013*. Amsterdam: John Benjamins, blz. 89-101.
- Hubers, F., T. Snijders en H. de Hoop (2016), How the brain processes violations of the grammatical norm: An fMRI study. In: *Brain & Language* 163, blz. 22-31.
- Reinarz, L., H. de Vos en H. de Hoop (te verschijnen), Conflicting constraints in the comparative cycle. In: *Journal of Germanic Linguistics*.
- Veenstra, A. (2014), *Semantic and syntactic constraints on the production of subject-verb agreement*. Radboud Universiteit Nijmegen: Proefschrift.

Helen de Hoop en Ferdie Hubers zijn respectievelijk als hoogleraar en promovendus verbonden aan de afdeling Taalwetenschap van de Radboud Universiteit Nijmegen.

e-mail: h.dehoop@let.ru.nl; f.hubers@let.ru.nl

'Hollands' in Brazilië: een uitstervende taal

Kathy Rys, Elizana Schaffel-Bremenkamp en Gertjan Postma

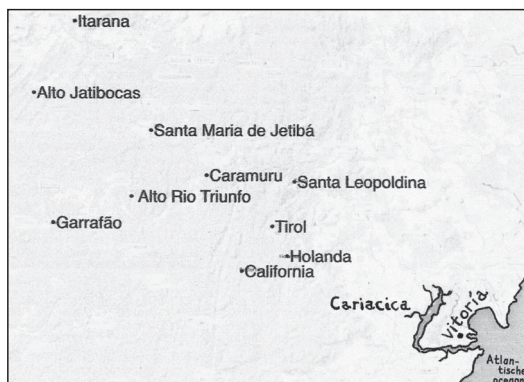
In het vorige nummer van *Over taal* hebben wij reeds enkele sociolinguïstische aspecten belicht van de teloorgang van het Zeeuws-Vlaams gesproken door de nakomelingen van Zeeuwse immigranten in de staat Espírito Santo in Brazilië. In die bijdrage concluderen wij dat het Zeeuws ten dode opgeschreven is. Om de taal van de laatste sprekers nog zo goed mogelijk vast te leggen, hebben wij gesprekken gevoerd die plaatsvonden tussen 2013 en 2016. Deze werden met audio- en videoapparatuur opgenomen en zijn deels al getranscribeerd. In dit artikel gaan we in op enkele algemene eigenschappen van taalcontactsituaties waarbij sprake is van het uitsterven van een taal en meer specifiek bespreken we enkele grammaticale kenmerken van het Braziliaanse Zeeuws-Vlaams gesproken door de laatste sprekers in Espírito Santo.

Het veldwerk

In 2012 en 2013 interviewden we (= de auteurs van dit artikel en Andrew Nevins (UCL)) 9 sprekers van het Zeeuws die verspreid over een vijftal dorpen woonden, namelijk Holandinha (Holanda), Garrafão, Alto Jatibocas, Caramuru en Alto Jetibá (zie kaarten 1 en 2). In 2015 en 2016 werden door Postma nog 5 sprekers van het Zeeuws geïnterviewd, maar van deze gesprekken zijn nog geen transcripties gemaakt.

Kaart 1: de staat Espírito Santo in Brazilië.

Kaart 2: woonplaatsen van Zeeuwse sprekers in de staat Espírito Santo.

Holanda ligt in het 'Portugees gebied': hier hadden de sprekers van het Zeeuws door de jaren heen voornamelijk contact met sprekers van het (Braziliaanse) Portugees. De andere dorpen behoren

tot het zogenaamde 'Pommerse gebied': hier leidden gemengde huwelijken onder Zeeuwen en Pommers ertoe dat het Zeeuws-Vlaams behalve met het Portugees ook intens contact had met het Pommers. Voor alle sprekers geldt dat ze het Zeeuws nauwelijks nog gebruiken omdat ze bijna niet in contact komen met de andere sprekers. Voor de interviews brachten wij telkens een twee- tot drietal sprekers samen bij een van de geïnterviewden thuis. Als interviewers spraken we afwisselend Portugees, Pommers, Standaardnederlands en een Vlaams dialect, maar de bedoeling was om zoveel mogelijk Zeeuws-Vlaams te ontlokken. Een deel van de opnames is reeds getranscribeerd en van taalkundig commentaar voorzien. Uit die transcripties komen een aantal interessante grammaticale verschijnselen naar voren, waarop we in dit artikel verder ingaan.

Taalcontact en taalverval

Aangezien het Zeeuws-Vlaams in Brazilië niet meer van generatie op generatie wordt overgedragen, kunnen we spreken over een proces van *language death*. Volgens Dressler (1996:195) voltrekken processen van *language death* zich in instabiele twee- of meertalige gemeenschappen als een resultaat van taalvervanging waarbij een recessieve minderheidstaal terrein verliest aan een dominante meerderheidstaal. Binnen de Zeeuwse gemeenschap in Brazilië is er in een tijdsspanne van drie generaties een instabiele taalsituatie ontstaan door onder meer het grote aantal gemengde huwelijken en het jarenlange gebrek aan een eigen kapel (zie vorige bijdrage). Hoewel het Pommers geen 'meerderheidstaal' is in Espírito Santo – ook hier betreft het immers een migrantentaal die door een minderheid gesproken wordt – is het wel de taal van de lokale geloofsgemeenschap. Het Pommers is in dit opzicht een belangrijke en invloedrijke taalvariëteit onder de nakomelingen van de Zeeuwse migranten.

Alle door ons geïnterviewde sprekers waren twee- of drietalig (namelijk Zeeuws, Portugees, Pommers). Zoals we in de vorige bijdrage lieten zien, bestaat er een onderlinge hiërarchie tussen de talen, waarbij het Portugees als officiële taal het meeste aanzien heeft en het Pommers als migrantentaal toch nog een trapje hoger staat

dan het Zeeuws. Het Pommers is een levendige migrantentaal gebleven die nog volop gesproken wordt, ook door kinderen (zie Schaffel-Bremenkamp, 2015; Postma, 2014 en 2015). Het Zeeuws daarentegen nadert in een snel tempo zijn ondergang en heeft veel terrein verloren aan het dominantere Pommers en Portugees, die als respectievelijk het adstraat en superstraat in het proces van taalverval van het Zeeuws functioneren.

Het intense taalcontact van het Zeeuws met deze dominantere talen heeft zijn sporen nagelaten in het taalgebruik van al onze informanten. Zoals we hieronder aan de hand van enkele voorbeelden zullen aantonen, doet er zich in het Zeeuws van deze sprekers in sterke mate overdracht voor van kenmerken uit het Pommers en het Portugees. Overdracht van kenmerken uit de ene taal naar de andere taal is typisch voor alle taalcontactsituaties en is dus zeker niet beperkt tot situaties van *language death*. Het is over het algemeen erg moeilijk om kenmerken die typisch zijn voor processen van *language death* te scheiden van 'normale' taalcontactfenomenen. Volgens Cook (1989:235) zijn twee van de meest opvallende kenmerken van uitstervende talen het grote aantal structurele simplificaties enerzijds en een toenemende mate van variabiliteit – tussen verschillende sprekers maar ook binnen een en dezelfde spreker – die te wijten is aan onsamenvhangende en individuele veranderingen anderzijds. Hieronder zal blijken dat het taalgebruik van onze informanten inderdaad sterk door deze twee kenmerken getypeerd wordt.

Vooraleer we ingaan op de structurele veranderingen onder invloed van taalcontact, willen we er echter nog op wijzen dat door de unieke 'taaleilandpositie' van het Braziliaanse Zeeuws bepaalde kenmerken van het oude Europese Zeeuws (het Zeeuws gesproken in Zeeuws-Vlaanderen ten tijde van de migratie) bewaard konden blijven. Zo gebruiken sommige van onze informanten bijvoorbeeld nog archaische verledentijdsvormen zoals in de volgende zin:

- (1) 'k weet niet hoe men so zeggende, dat was hier zo open, né?
'Ik weet niet hoe men dat zo zei, dat was hier zo open, ja?'

Deze verledentijdsvorm wordt bijvoorbeeld wel vermeld door Van den Broecke-De Man (1982:15) in haar overzicht van het dialect van West-Zeeuws-Vlaanderen (bijv. *wudder gerocht'n* naast *wudder geraok'nde*), maar er zijn aanwijzingen dat deze vorm tegenwoordig niet meer gebruikt wordt in West-Zeeuws-Vlaanderen; zo wordt deze vorm bijvoorbeeld niet beschreven in de *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (Barbiers et al., 2005). Wel is het zo dat in het oude Zeeuws-Vlaams deze vorm enkel mogelijk was voor de eerste persoon enkelvoud en de derde persoon meervoud, en dat er dus in het gebruik van deze vorm in het Braziliaanse Zeeuws een uitbreiding naar andere personen heeft plaatsgevonden.

Taalveranderingen op alle niveaus _ _ _ _

In de meeste opzichten heeft het Zeeuws in Brazilië echter structurele veranderingen ondergaan onder invloed van taalcontact. Deze veranderingen doen zich voor op alle niveaus van de taal, dus

uitspraak, woordenschat, woord- en zinsvorming. Wij geven hier slechts enkele voorbeelden van deze veranderingen; voor een uitgebreider beschrijving verwijzen we naar Schaffel, Rys en Postma (2015), en Schaffel en Rys (2016).

Op het gebied van de uitspraak valt vooral de enorme variabiliteit op. Zo wordt het woord *geen* door een spreker uit Garrafão met beginklank /z/ uitgesproken, terwijl een spreker uit Alto Jatibocas het met de zogenaamde 'zachte g' uitspreekt. Eerstgenoemde informant spreekt het woord *hier* nu eens met beginklank /h/ uit, dan weer met een /z/. Er is dus niet echt een norm voor de uitspraak en het lijkt wel alsof alles is toegestaan.

Wat de woordenschat betreft, vinden we heel wat ontleningen uit het Pommers en in mindere mate uit het Portugees. Doordat de informanten het Zeeuws niet meer actief gebruiken, ondervinden ze woordvindingsproblemen tijdens de interviews. Ze lossen dit op door woorden en zelfs complete uitdrukkingen aan de dominante talen te ontlenen. Hieronder geven we enkele voorbeelden van ontleningen uit het Pommers (2 en 3) en het Portugees (4):

- (2) daar was geen dokter wat kunnen Nederlands praten
oder Pommersch (Garrafão)
'Er was geen dokter die Nederlands of Pommers kon praten.'
(3) moet **bald** koffie maken ja (Caramuru)
'(Ik) moet zo dadelijk koffie maken.'
(4) wilder zijn Hollands ja mijn **papai**, mijn **mamai**, ulder broers
(Caramuru)
'Wij zijn Hollands ja, mijn vader, mijn moeder, hun broers.'

In voorbeeld (2) valt ook het afwijkende gebruik van *wat* als betrekkelijk voornaamwoord op. Dit is een voorbeeld van invloed van het Pommers op de zinsbouw. In het Zeeuws-Vlaamse dialect worden – net als in het Standaardnederlands – de betrekkelijke voornaamwoorden *die* (met vrouwelijk, mannelijk of meervoudig antecedent) en *dat* (met onzijdig antecedent) gebruikt. Het gebruik van het genusneutrale *wat* in alle gevallen, zoals geïllustreerd in (2), treffen we echter ook aan in het Pommers (zie Postma, 2014). We lijken hier dus te maken te hebben met een typisch taalcontactverschijnsel. Tegelijk is het gebruik van *wat* als betrekkelijk voornaamwoord ook een simplificatie, aangezien er geen onderscheid gemaakt hoeft te worden tussen mannelijke, vrouwelijke en onzijdige antecedenten. Een ander grammaticaal verschijnsel waarin het Braziliaanse Zeeuws zich onderscheidt van het hedendaagse Zeeuws van West-Zeeuws-Vlaanderen (zie Barbiers et al, 2005) is het veelvuldig gebruik van zinsconstructies met *doen* + werkwoord in plaats van het vervoegde werkwoord, zoals in voorbeelden (5) en (6) (zie ook Postma, Schaffel en Nevins, 2013):

- (5) dan **deed** die priester kommen (Garrafão)
'Dan kwam de priester.'
(6) hier **doe** je anders proaten of wijder, wij doen niet zo (Alto Jatibocas)
'Hier spreek je anders dan verderop, wij spreken niet zo.'

Voor dit verschijnsel zijn twee verklaringen mogelijk. Men kan stellen dat hier een zogenaamde 'synthetische' constructie (nl. vervoegde vorm van het werkwoord *komen*) vervangen wordt door een eenvoudiger, 'analytische' constructie (nl. vervoegde vorm van *doen* + infinitief van *komen*). Dit soort vereenvoudigingen zijn typisch voor processen van taalcontact en *language death*. Aangezien de sprekers van wie de voorbeelden afkomstig zijn ondanks hun veelvuldig gebruik van deze *doen*-constructies echter op andere momenten wel vervoegde werkwoordsvormen gebruiken, ligt deze verklaring minder voor de hand. Een tweede verklaring is veel waarschijnlijker: er is hier wellicht opnieuw sprake van overdracht uit het Pommers, dat ook gekenmerkt wordt door dergelijke *doen*-constructies (Postma, 2014). Een argument dat in het voordeel van de tweede verklaring spreekt, is het feit dat met name de sprekers die in het Pommerse gebied wonen, deze constructie gebruiken, terwijl die uit Holandinha (Portugees gebied) dat niet of nauwelijks doen.

Sterke invloed van het Pommers — — — —

In de vorige paragraaf hebben we slechts enkele van de eigenaardigheden besproken die opvielen in het Zeeuws van onze informanten. Toch kan op basis van deze bespreking al besloten worden dat er vooral invloed van het Pommers op het Zeeuws lijkt te zijn. Hoewel er ook overdracht van het Portugees is, is deze minder sterk aanwezig. Waarschijnlijk heeft dit onder andere te maken met het feit dat het Zeeuws-Vlaams en het Pommers alle twee West-Germaanse taalvariëteiten zijn die onderling veel meer structurele gelijkenissen vertonen dan met het Portugees, dat een Romaanse taal is.

Om het proces van uitsterven van het Zeeuws in Brazilië volledig in kaart te brengen, zullen we in toekomstig onderzoek alle opnames transcriberen en analyseren. De kenmerken in het taalgebruik van onze informanten zullen systematisch worden vergeleken met het oude en huidige 'Europese' Zeeuws-Vlaams, het Pommers en het Portugees om de processen van divergentie en taalverval en de gevolgen van taalcontact vast te leggen.

Literatuur — — — — —

Barbiers, S., Bennis, H.J., de Vogelaer, G., Devos, M. en van der Ham, M. H. (2005), *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten/ Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Blom, J. en Gumperz, J. J. (2002 [1972]), O significado social na estrutura linguística. Tradução de Pedro M. Garcez e José Paulo de Araújo. In: Ribeiro, B.T.; Garcez, P.M. (red.). *Sociolingüística Internacional*. São Paulo: Loyola, blz. 45- 84.

Broecke-De Man, E.J. van den. (1982), *Dialect in West Zeeuwsch-Vlaanderen*. Groede: Uitgeverij Pieters.

Buyse F. (1984), *De Zeeuwse gemeenschap van Holanda, Brazilië (1858 - 1982)*. Nijmegen: Katholieke Universiteit van Nijmegen.

Cook, E.-D. (1989), Is phonology going haywire in dying languages? Phonological variations in Chipewyan and Sarcee. In: *Language in society* 18-2, blz. 235-255.

De Heredia, C. (1989), Do bilingüismo ao falar bilingüe. In: Vermes, G. en Boutet, J. (red.). *Multilingüismo*. Tradução de Celene M. Cruz et al. Campinas: Editora da Unicamp, blz. 177-220.

Dressler, W. U. (1996), Language death. In: R. Singh (red.), *Towards a critical sociolinguistics* [Current issues in linguistic theory 125]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, blz. 195-210.

Postma, G., E. Schaffel-Bremenkamp en A. Nevins (2013), Brazilian Dutch. Language vitality and dummy auxiliaries. Lezing, USP, São Paulo (Brazilië), 11 november 2013.

Postma, G. (2014), Complex complementizers and the structural relation with weak T - New (morpho)syntactic data from a Pomeranian language island in Brazil. *Language Typology and Universals / Sprachtypologie und Universalienforschung* 67-4, blz. 627-663.

Postma, G. (2015), Der Verlust des Infinitivpräfix *tau* 'zu' im Brasilianischen Pommersch – Akkomodation an das Portugiesische oder Dialektkonvergenz? *German Abroad. Perspektiven der Variationslinguistik, Sprachkontakt- und Mehrsprachigkeitsforschung*. July, 4-5, 2014, University of Vienna.

Roos, T en Eshuis M. (2008), *Os capixabas holandeses: Uma história holandesa no Brasil*. Barneveld: BDU Uitgevers.

Schaffel-Bremenkamp, E. (2010), *Análise sociolinguística do desaparecimento da língua holandesa no Espírito Santo*. Trabalho de conclusão de curso – Departamento de Línguas e Letras, UFES, Vitória.

Schaffel-Bremenkamp, E. (2015), *Análise sociolinguística da manutenção da língua Pomerana em Santa Maria de Jetibá, Espírito Santo*. [Languages of the world, 49].

Schaffel-Bremenkamp, E., Rys K., en Postma G. (2015), Brazilian Zeeuws: A Sociolinguistic Study on the Influence of Bilingualism in the Process of Language Death. Lezing, 1st Bilingualism in the Hispanic and Lusophone World conference (BHL 2015), Leiden.

Schaffel-Bremenkamp, E., en Rys K. (2016), Assessing the linguistic vitality and registering the grammar of Zeeuws in Brazil. Lezing, workshop Linguistic Variation in South America, Leiden University Centre for Linguistics, Leiden.

UNESCO. Language Vitality and Endangerment (2003), <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>>

Weinreich, U. 1970 [1953], *Languages in contact: findings and problems. With a preface by André Martinet*. 7th ed. Paris: Mouton & Co.

Kathy Rys werkt als postdoc aan het Meertens Instituut voor het Taalunie-project Staat van het Nederlands en is daarnaast als vrijwillig medewerker verbonden aan de Universiteit Antwerpen (CLiPS), Elizana Schaffel-Bremenkamp is verbonden aan de Universidade Federal do Espírito Santo (UFES), Vitória en Gertjan Postma is onderzoeker variatielinguïstiek aan het Meertens Instituut.

e-mail: kathy.rys@uantwerpen.be; elizana.schaffel@gmail.com; gertjan.postma@meertens.knaw.nl

Team Belgium: een sterk merk is het halve werk

Bert Cappelle

De Belgische atleten deden het afgelopen zomer niet slecht in Rio. Ze behaalden twee gouden en evenveel zilveren en bronzen medailles. Het was al van de Olympische Spelen in Atlanta geleden, twintig jaar ervoor, dat België nog eens zulke resultaten had neergezet. Deze verwezenlijkingen zijn allereerst op het conto van de atleten zelf te schrijven, maar toch, 'winnen doe je nooit alleen'. Zo staat het op de officiële website van het Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité, het BOIC, dat goed begrepen heeft dat je een land maar kunt enthousiasmeren voor de Olympische Spelen als je een sterk merk in huis haalt: Team Belgium.

Team Belgium werd in 2014 gelanceerd als officiële benaming voor de delegatie olympische atleten die het BOIC naar de zomer- en winterspelen stuurt. Sommige Belgen zullen het misschien betreuren dat atleten van hun land een Engelse groepsnaam dragen, maar die toevlucht tot het Engels lijkt de enige manier om Vlamingen, Walen en eventuele sporters uit de Oostkantons onder één vlag te verenigen. Het BOIC heet bij onze Waalse landgenoten overigens het COIB, hoewel het om een en dezelfde vzw gaat. Tegenwoordig heet hun beider website eendrachtig *teambelgium.be*. Voor dit concept haalde het comité de mosterd bij het succesvolle *Team GB*, sinds 1999 de merknaam van de British Olympic Association voor het olympisch team uit Groot-Brittannië en Noord-Ierland en bij uitbreiding ook de naam die de Britse pers graag gebruikt voor de uit het Verenigd Koninkrijk afgevaardigde paralympiërs, die officieel met de minder valide groepsnaam *ParalympicsGB* (in één woord) opgezaald zitten.

Touwtrekken

Hoewel ook *Team Belgium* in een stadion minder makkelijk scandeert dan *Team GB*, klinkt het alleszins minder bestoft en zakelijk dan het vroegere *Belgian Olympic Team*. Opvallend is wel dat de nieuwe naam geen expliciete verwijzing meer bevat naar olympische sporters. Dat is niet zo erg. De vrees dat we *Team Belgium* bijvoorbeeld verkeerd zouden kunnen opvatten als benaming voor het Belgische voetbalelftal is ongegrond, want dat heeft zoals iedereen weet al een goed ingeburgerde bijnaam: de *Rode Duivels*. Bovendien weten we uit de context sowieso ook wel of het over het voetbal-EK of -WK gaat dan wel of er Olympische Spelen in het spel zijn, al dreigen we door de hegemonie van de UEFA en de FIFA soms te vergeten dat voetbal toch ook een olympische sport is.

In tegenstelling tot *Rode Duivels*, *Diabls Rouges* en *(Belgian) Red Devils*, die door de Koninklijke Belgische Voetbalbond (KBVB) geregistreerde merken zijn, is *Team Belgium* geen beschermd

merknaam. Ook dat is niet zo erg. Het immer populaire voetbal niet te na gesproken, vormen de Olympische Spelen dé sporthoogmis. Daarom kan de nationale selectie atleten van het BOIC meer aanspraak maken op de naam 'Team Belgium' dan eender welke Belgische afvaardiging voor een internationaal tornooi van een sport die tijdens de Olympische Spelen (alsnog) niet aan bod komt, zoals karate, netbal of squash, of die als olympische discipline (helaas) is afgevoerd, zoals touwtrekken.

Toch zie je ook wel eens een niet-olympisch Belgisch team benoemd worden als *Team Belgium*, bijvoorbeeld de Belgische deelnemers aan de Motorcross der Naties. Dat het BOIC dit betreurt, is niet zeker. Per slot van rekening vinden we op *teambelgium.be* links naar heel wat niet-olympische sportfederaties, zoals onder meer de Belgische Motorrijdersbond en de Belgische Touwtrekbond. Het BOIC erkent expliciet de bestuursorganen van deze niet-olympische sporten, naast de bonden van nog heel wat andere (uhum) sporten, als daar zijn biljart, boules, bowling en bridge. Speel je graag een potje zaalvoetbal of hou je van een partijtje schaken? Dan maak ook jij onrechtstreeks deel uit van *Team Belgium*, want dat omvat zowat iedereen die deelneemt aan sport en spel of al wie een spannend tijdverdrijf heeft te land, ter zee of in de lucht – zij het nu zeilwagenrijden, reddend zwemmen of zweefvliegen. Dat is misschien wel de filosofie van het BOIC: een hele natie als één grote familie aan het sporten krijgen en dan ook als één familie in beweging brengen om te supporteren voor het groepje afgevaardigden voor de Olympische Spelen.

Vaderlandstrots

Deelnemen aan het hele sportgebeuren is belangrijker dan uitverkoren worden voor de Spelen. Het past binnen de olympische gedachte. Of die inclusieve opvatting werkelijk de bedoeling was van het BOIC, toen het met *Team Belgium* op de proppen kwam, dat laat ik verder over aan beoefenaars van sportsociologie –

voorlopig nog een puur academische en geen olympische discipline. Ik vermoed dat het BOIC wel degelijk hoopte dat *Team Belgium* meer uitstraling zou geven aan de delegatie olympische atleten zelf. Dat lijkt gelukt. Ik kan alleszins moeilijk ontkennen dat het horen van *Team Belgium* iets losmaakt bij me. Een soort vaderlandstrots, zowaar. Zoals ik al zei, ligt die combinatie beter in het oor dan *Belgian Olympic Team*. Komt dat door die slot-*m* bij elk van die twee woorden, *team* en *Belgium*? Misschien ten dele, maar van echt rijm is hier geen sprake. Bij *Team GB* ook niet, maar daar heb je wel een mooie assonantie, een driedubbel klinkerrijm: *ie ie ie*.

Wat *Team Belgium* en *Team GB* gemeen hebben, is vooral hun structuur, een structuur die nochtans afwezig lijkt omdat er gewoon twee zelfstandige naamwoorden naast elkaar staan, een soortnaam en een eigennaam. Er gaat van zulke combinaties een robuustheid uit, precies doordat er geen syntactische of morfologische poespas bij komt kijken: geen buigings-*e* of dergelijke. Dit soort simpele bijeenvoegingen is bij mijn weten niet zo goed beschreven. De Algemene Nederlandse Spraakkunst, de ANS, behandelt een soort combinatie die dicht in de buurt komt, wanneer ze het heeft over een soortnaam gevolgd door een rangnummer bestaande uit een of meer cijfers en/of letters: *afrit 26*, *klas 4A*, *Leopold III*, *paragraaf 14.7.2*, *punt vijf*, *tram 4*, enzovoort. De ANS zegt dat het rangnummer hier als een eigennaam kan worden opgevat. Dat is misschien wat veel gezegd voor de meeste van de net gegeven combinaties, maar in schoolverband kan men bijvoorbeeld wel spreken van *4A* en *4B*, als verkorting van *klas 4A* en *klas 4B*. Of je kunt bij richtingsaanwijzingen zeggen 'Vanaf Centraal kan je het beste de 4 nemen', waarmee je met *de 4* dan 'tram 4' bedoelt.

Nonkel pater

Een ander type, dat ook wel lijkt op *Team Belgium*, betreft persoonsnamen voorafgegaan door een titel, een soortnaam die de status uitdrukt van het betreffende individu. Die status kan van allerlei aard zijn. Zo heb je combinaties waarbij de titel een kerkelijk of koninklijk ambt of een aristocratische rang aanduidt: *paus Franciscus*, (*ex*-)bisschop *Vangheluwe*, *prinses Astrid*, *burggraaf Frimout*, enzovoort. In andere combinaties van dit type benoemt het eerste woord een rang bij het leger, de politie of de brandweer (*generaal Eisenhower*, *hoofdcommissaris De Smet*, *brigadier Jones*, enzovoort) en bij nog andere betreft de statusaanduiding een politiek ambt (*president Poetin*, *minister De Block*, *staatssecretaris De Crem*), een rechterlijk ambt (*rechter Judy*, *procureur-generaal*

Delmulle) of een academische graad of functie (*Dr. Phil*, *professor Barabas*, *rector Torfs*).

Er zijn ook 'titels' die een verwantschap aanduiden (*ome Willem*, *tante Sidonia*) of die niet veel meer zijn dan een aanduiding van iemands geslacht (*mijnheer Janssens*). Je hebt er ook die naast geslacht iets over huwelijks staat zeggen (*madam Pheip* vs. *juffrouw Petahlia*). *Juffrouw* is dubbelzinnig, want op de lagere school hoor je kinderen spreken van *meester Frank* en *juf(frouw) Marleen*, ook als die Marleen getrouwd is.

Vroeger had ik een *tante nonnetje* en een *nonkel pater* (eigenlijk een grootoom). Ook hier werd het tweede zelfstandige naamwoord als eigennaam aangevoeld. En we zouden ons kunnen afvragen of het eerste woord in al deze combinaties niet ook geldt als deel van een grotere eigennaam, een die uit twee woorden bestaat. Daar is alleszins iets voor te zeggen in het geval van *Koningin Mathilde*, *Keizer Karel* of *Paus Franciscus*, waar we voor de twee woorden soms een hoofdletter gebruiken.

Goud

Het meest verwant nog aan *Team Belgium* lijken me combinaties als *FOD Financiën*, *Kamp Noord*, *Operatie Desert Storm*, *Snackbar De Smulpaap*, *Stad Brugge* en *Universiteit Gent*. In al die gevallen is het geheel een eigennaam waarbinnen het eerste woord beschrijft wat voor iets de eigennaam is: *FOD Financiën* is een FOD (of federale overheidsdienst), *Kamp Noord* is een kamp, *Operatie Desert Storm* is een (militaire) operatie, enzovoort. Het tweede deel, een woord of woordgroep, is zelf ook een eigennaam. In de meeste gevallen kan je daarom het eerste deel gewoon weglaten: 'ik werk bij *Financiën*' bijvoorbeeld, of *Brugge* heeft een nieuw mobiliteitsplan'. Hier zit nu net het geniale van *Team Belgium*. Stel dat je, in een Engelstalige context dan wel, zou zeggen, 'Belgium has won six medals', dan kan het lijken dat je hier een verkorting van *Team Belgium* gebruikt. Het moet gezegd, als marketingvondst is *Team Belgium* goud waard.

*Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde
aan de universiteit van Rijsel.*

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Het gat in de taal

Sara Van Daele

U had het misschien niet gedacht, maar taalfouten opsporen en verbeteren is niet het enige waar ik mij mee bezighoud. Naast docent Taalbeheersing ben ik namelijk ook stagecoördinator bij de master Bedrijfscommunicatie. Ik volg de stages van onze studenten op, ik leid alles administratief in goede banen en aan het einde van de rit zorg ik, zoals dat in het onderwijs gaat, voor een evaluatie in de vorm van het gevreesde stageverslag. Hoewel ik met de talige capriolen die ik soms in die verslagen lees, boeken zou kunnen vullen, wil ik het in dit Broodje taal over iets anders hebben. Afgelopen zomer kwamen mijn rol als taaldocent en als stagecoördinator immers samen, toen ik gevraagd werd zelf stagebegeleider te worden. Tegelijkertijd confronteerde die ervaring mij met mijn eigen tekortkomingen als taaldocent.

Aan het einde van de maand mei, net toen de storm rond de stages bij Bedrijfscommunicatie wat was gaan liggen, kreeg ik een mailtje van een medewerker bij de Zomercursus Nederlands. Die cursus wordt reeds een aantal jaren op rij georganiseerd door de Taalunie. Studenten uit alle hoeken van de wereld werken twee weken lang intensief aan hun kennis van en vaardigheden in het Nederlands. Ook bij de Zomercursus snappen ze het belang van praktijkervaring, want de Taalunie integreerde dit jaar een, weliswaar korte, stage in haar programma. 'Of ik geen zin had om twee dagen lang een paar stagiairs te ontvangen', was dan ook de vraag. Nieuwsgierig naar de andere kant van het hele stagegebeuren en op zoek naar een nieuwe uitdaging, zei ik volmondig 'ja'.

Een Poolse, een Slowaakse en een Belgische ...

En zo stonden op 16 augustus Michaela uit Slowakije en Gosja uit Polen in de hal van het Leuvense Letterengebouw op mij te wachten. Met een zekere terughoudendheid en nog meer enthousiasme en nieuwsgierigheid begonnen we eraan. Ik bewonderde vanaf het eerste moment hun vaardigheden in het Nederlands. Waar mijn Pools zich tot een paar op vakantie geleerde woorden beperkt en mijn Slowaaks volledig onbestaande is, formuleren zij prachtige Nederlandse volzinnen en schuwen ze zelfs de idiomatische uitdrukkingen niet. 'Oefening baart kunst.' Het waren niet mijn woorden over hun leerproces in het Nederlands, maar wel die van Gosja over mijn onvermogen om rechte foto's te nemen.

In mijn mooiste Nederlands, dat ik ook gebruik als ik voor de klas sta, vertelde ik hun wat ze de komende dagen zouden doen. In diezelfde docententaal gaf ik hun een workshop persberichten schrijven. Met het grootste enthousiasme beantwoordde ik al hun

vragen, uiteraard in hetzelfde Standaardnederlands. In al mijn interacties met de cursisten gebruikte ik een vorm van het Nederlands die ik, eerlijk toegegeven, zelden gebruik in spontane contexten. En toen kwam de lunchpauze en ik viel door de mand. Mijn docentenvaçade brokkelde af in het bijzijn van mijn lunchgroepje en mijn Brabantse tongval stak de kop op. Al snel werden *jij* en *je* weer *gij* en *ge* en vlogen de *allez's* en de *zeg's* in het rond. Uiteraard was ook 'mijn' cursisten het plotse contrast niet ontgaan.

'Zeg!'

'Mag ik eens iets vragen?', zei Gosja, 'Wat betekent *zeg*?' Daar stond ik dan, de *juffrouw* Nederlands, die een simpel, dagelijks gebruikt woordje als *zeg* niet onmiddellijk kon uitleggen. De eerste paar tellen stond ik wat tegen mezelf te mompelen, te proberen om een samenhangende vertaling of omschrijving voor het woord *zeg* te bieden. Het bleek verrassend moeilijk om de betekenis van zulke kleine, op het eerste gezicht onbenullige, woordjes onder woorden te brengen. Volgens *Van Dale* kunt u het woord *zeg* trouwens gebruiken om iemands aandacht te trekken, of om 'gevoelswaarde' aan een uitspraak toe te voegen, maar ook dat dekt volgens mij onvoldoende de lading. Die gevoelswaarde is immers zo'n abstract begrip, leg dat maar eens uit aan een tweedetaalleerder.

Sommige woorden en, nog vaker, nuances, zijn helaas moeilijk tot niet te vertalen. Zulke onvertaalbare woorden worden ook wel taal-leemtes genoemd. Een taalleemte houdt in dat voor een begrip of een situatie in een taal een woord ontbreekt. Je kunt met andere woorden niet met één woord in de ene taal zeggen wat het woord in de andere taal betekent. In andere gevallen bestaat er wel een woord dat de betekenis van het te vertalen woord ongeveer weergeeft, maar ontbreekt de gevoelsnuance die het woord in de

brontaal wel kan uitdrukken. Een woord als *smeuig* – wat een heerlijk woord, trouwens – kunt u bijvoorbeeld wel vertalen met *smooth* of *creamy*, maar geef toe: het is niet hetzelfde. Ook de omgekeerde situatie, waarbij het Nederlands geen woord heeft dat een bepaald concept volledig dekt, komt uiteraard voor. Het bekendste voorbeeld is wellicht het Duitse *fingerspitzengefühl*, dat ook in het Nederlands gebruikt wordt, omdat onze taal er zelf geen adequaat alternatief voor heeft.

Van 'prozvonit' tot 'Putzfimmel' _ _ _ _

In mijn zoektocht naar informatie over het opmerkelijke fenomeen van de taalleemte stootte ik op een aantal prachtige, minder voor de hand liggende voorbeelden, die ik u geenszins wil onthouden. Zo heeft het Tsjechisch een woord voor 'het bellen naar een mobiele telefoon en die één keer laten overgaan, zodat de persoon aan de andere kant van de lijn zal terugbellen', namelijk *prozvonit*. De Tsjechen kunnen dus in één woord een concept uitdrukken, waar ik 24 woorden en een komma voor nodig heb. Het Duits heeft dan weer een woord voor 'overdreven schoonmaakdrang', namelijk *Putzfimmel*. Een woord dat sterk van toepassing is op mijn eigen gevoel voor humor, is het Indonesische *jayus*. Ofwel: 'een grap die zo niet-grappig is dat ze weer grappig wordt'. En het hoeft niet altijd over absurde of grappige situaties te gaan. Ook voor heel alledaagse dingen hebben wij soms geen woord. Denk bijvoorbeeld aan het Engelse *pith*, wat in het Nederlands 'het wit aan de binnenkant van de schil van citrusvruchten' wordt. Dan is *pith* toch net iets sneller gezegd.

U ziet dat er gradaties zijn. Sommige woorden, zoals *prozvonit*, hebben gewoon geen Nederlands equivalent. Bij andere, zoals *smeuig*, gaat het dan weer louter om een gevoelswaarde die ontbreekt in de vertaling. In ieder geval betekenen dergelijke gaten in de taal moeilijkheden. In de eerste plaats natuurlijk voor de vertaler, die een volwaardig alternatief of, in het slechtste geval, een volwaardige omschrijving voor het woord moet vinden. De volledige tekst onveranderd, met alle mogelijke connotaties, omzetten in een andere taal, lijkt een haast onmogelijke opdracht.

Maar ook voor docenten zijn dergelijke *lexical gaps* geen zegen. Mijn ervaringen tijdens de Zomercursus Nederlands hebben dat op een heel expliciete manier duidelijk gemaakt. Het intensieve contact

met de anderstalige studenten heeft mij bovendien eens te meer doen beseffen dat taal leren meer is dan alleen woordenschatlijstjes blokken en grammaticaregels studeren. Sommige aspecten van het Nederlands krijgen volgens mij niet altijd de aandacht die ze verdienen in het onderwijs. De betekenis van kleine woordjes zoals *zeg* of *allez* is daar één voorbeeld van, maar ook het belang van registersverschillen en verschillen in gevoelswaarde wordt niet altijd genoeg benadrukt. Natuurlijk spelen informele interacties daarbij ook een belangrijke rol: een taal leer je niet alleen in de klas.

Ook tijdens mijn lessen binnen het curriculum Nederlands word ik ten slotte uitgedaagd door dergelijke leemtes en nuanceverschillen. Mijn publiek bestaat tijdens die lessen voornamelijk uit moedertaalsprekers, maar af en toe krijg ik een enthousiaste tweedetaalleerder in mijn aula, die mij doet stilstaan bij nuances die voor mij allang vanzelfsprekend waren. Gelukkig maar, want nuances maken de taal misschien net wat moeilijker uit te leggen, maar ook veel rijker.

Sara Van Daele doceert als praktijkassistent Nederlandse taalbeheersing en Nederlandse bedrijfscommunicatie aan de KU Leuven.

e-mail: sara.vandaele@kuleuven.be

Onze klant biedt u een leuke job en je krijgt een passend loon. Over aanspreekvormen in jobadvertenties

Mathias Van Houdt en Albert Oosterhof

De ontwikkelingen in het onderzoek naar aanspreekvormen in het Nederlands worden kort omschreven in een artikel door Roel Vismans. Dat artikel verscheen in 2007 en gaat over aanspreekvormen in personeelsadvertenties. Aanvankelijk was er vooral aandacht voor de historische ontwikkelingen in het systeem van de aanspreekvormen (zie bijvoorbeeld het werk van M.C. van den Toorn en J.A.M. Vermaas). De afgelopen ruim tien jaar is de focus verschoven naar het gebruik van aanspreekvormen in verschillende tekstgenres. Tegelijk met de aandacht die er is voor het gebruik (in plaats van grammatica) van aanspreekvormen verschuift in de verklaringen voor de aangetroffen variatie het accent naar 'taalexterne' factoren. Dat gaat niet alleen over het genre waartoe de tekst behoort, maar ook over culturele variatie als verklarende factor. In dit artikel presenteren we enkele recente resultaten uit masterscripties over aanspreekvormen in personeelsadvertenties, waaronder de scriptie van de eerste auteur. Op basis daarvan doen we uitspraken over de verklarende factoren voor het gebruik van u- en je-vormen in personeelsadvertenties.

Culturele waarden

In zijn artikel uit 2007 formuleert Vismans (p. 294) de volgende hypothese: 'Er is een verschil in het gebruik van aanspreekvormen tussen Nederland en Vlaanderen en wel zodanig dat het distantiepronomen in Vlaanderen frequenter voorkomt dan in Nederland.' Met 'distantiepronomen' verwijst hij naar het voornaamwoord *u* en varianten daarvan, waarmee sprekers uitdrukken dat ze een zekelijke afstand willen creëren tot de gesprekspartner. Vismans onderbouwt zijn hypothese door te verwijzen naar culturele waarden, zoals besproken in het handboek van Marie-Thérèse Claes en Marinel Gerritsen (2002):

”Machtsafstand, masculiniteit/femininiteit en onzekerheidsvermijding reflecteren dus aspecten van het gebruik van aanspreekvormen. Claes & Gerritsen (2002: 135) [geven] aan dat er cultuurverschillen zijn in dat voornaamwoordelijke gebruik, maar ze gaan er niet verder op in. Wat ze elders in hun boek wel duidelijk maken is dat Nederland en Vlaanderen juist in deze basiswaarden tegenover elkaar staan [...] en wel zodanig dat er in Vlaanderen een grotere machtsafstand is dan in Nederland, dat Vlaanderen masculinier is dan Nederland en dat onzekerheidsvermijding in Vlaanderen groter is dan in Nederland.'

en daarna komt hij dan met de hypothese waarnaar we zojuist verwezen hebben.

Met 'masculinier' wordt bedoeld dat in Vlaanderen meer waarde gehecht zou worden aan waarden die beschouwd worden als 'masculien'. Dat wil zeggen dat Vlamingen meer waarde zouden hechten aan zaken zoals prestatiegerichtheid, assertiviteit en een 'leven om te werken'-mentaliteit (zie ook het sociaalpsychologische werk van Geert Hofstede). Nederlanders zouden daarentegen meer belang hechten aan waarden zoals relaties tussen mensen, en soli-

dariteit en behulpzaamheid. In een masculinere samenleving zou men een grotere neiging kunnen hebben om aanspreekvormen te gebruiken die afstand scheppen in plaats van vertrouwelijkheid uitdrukken.

Ook het verband tussen 'onzekerheidsvermijding' en het gebruik van aanspreekvormen is duidelijk. Als iemand twijfelt tussen het gebruik van *u*- of

je-vormen en voor alle zekerheid een ongepast voornaamwoord wil vermijden, dan zou de neiging tot onzekerheidsvermijding aanleiding kunnen geven tot het gebruik van een *u*-vorm. Daarmee voorkomt zo iemand immers een vertrouwelijkheidsvorm te gebruiken in de richting van een lezer of toehoorder die daar geen prijs op stelt.

De relatie die hier gelegd wordt tussen machtsafstand en het gebruik van aanspreekvormen, is iets problematischer. Vismans suggereert dus dat de hogere machtsafstand in Vlaanderen leidt tot een hogere frequentie van het pronomen *u*. Maar bij een personeelsadvertentie lijkt de macht te liggen bij de auteur(s) van de advertentie en niet bij de potentiële kandidaten. In die context hoeft machtsafstand dus juist geen reden te zijn voor het gebruik van een *u*-vorm. Uiteraard kunnen die vormen gebruikt worden als distantiepronomen (onder invloed van bijvoorbeeld masculiniteit), maar in dat kader lijkt machtsafstand dan minder van toepassing.

Knip- en plakfouten

Vismans' onderzoek is gebaseerd op 1000 personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden, die in mei 2006 werden gedownload

van de websites www.intermediair.nl en www.jobat.be. Hij maakt gebruik van een indeling in vier globale patronen:

- (1) advertenties met alleen *u*-vormen;
- (2) advertenties met alleen *je*-vormen;
- (3) advertenties waarin noch *je*-vormen, noch *u*-vormen gebruikt worden;
- (4) advertenties waarin zowel een of meer *je*-vormen als *u*-vormen gebruikt worden.

Over het vierde patroon schrijft Vismans (p. 297):

” ‘Dit gemengde gebruik zou eerder verwacht kunnen worden in Vlaanderen vanwege een zekere instabiliteit van de voornaamwoorden in de Vlaamse omgangstaal. Dit houdt ook verband met het feit dat *u* in veel Vlaamse dialecten en in de Vlaamse tussentaal de objectsvorm van het 2^e-persoons voornaamwoord is naast *ge* als subjectsvorm. Er zijn echter ook gevallen die doen vermoeden dat hier eerder sprake is van knip- en plakfouten.’

Met ‘knip- en plakfouten’ bedoelt Vismans dat bij het opstellen van personeelsadvertenties stukken kunnen worden geknipt uit eerder gebruikt materiaal of uit een standaardtekst. Als daarbij fouten worden gemaakt, kan dat ertoe leiden dat in een en dezelfde advertentie zowel *u*- als *je*-vormen gebruikt worden. Het corpus dat gebruikt is voor de masterscriptie van de eerste auteur van dit artikel, bevat ook gevallen daarvan.

Interferentie van dialect of tussentaal _ _

Vismans (p. 297) geeft zelf ook een voorbeeld van een vermeende knip- en plakfout:

Profiel: *Je bent burgerlijk ingenieur Elektrotechniek met optie Fotonica of een andere specialisatie in de optica, licentiaat fysica met specialisatie in de optica of je hebt ervaring met elektro-optica in het bijzonder voor displays. Je hebt reeds een eerste werkervaring achter de rug m.b.t. belichtingssystemen. Je hebt ervaring met Zemax en/of ASAP. Je bent bereid om af en toe te reizen Interesse? Mail uw motivatiebrief + CV naar : ...*

Voorbeeld 1 (afkomstig uit het artikel van Vismans)

Hier zou echter ook de andere factor aan de orde kunnen zijn, namelijk interferentie van dialect of tussentaal. We stellen vast dat in dit voorbeeld de vier *je*-vormen alle gebruikt zijn als onderwerp van de zin, terwijl de *uw*-vorm een possessieffunctie heeft. Juist in die laatste functie kennen we in Vlaamse dialecten en tussentaal het gebruik van *uw* als possessiefform van *ge/gij*. Op basis van zijn corpusresultaten sluit Vismans die mogelijkheid echter uit. Hij stelt namelijk vast dat het vierde patroon (met ge-

mengd gebruik) in Nederland en Vlaanderen ongeveer even vaak voorkomt (40 van de 500 advertenties in Vlaanderen en zelfs 42 van de 500 in Nederland).

Er komt echter een ander beeld naar voren uit de masterscriptie van Charlotte Van Opstal, die in 2011 tot stand kwam onder begeleiding van de tweede auteur van dit artikel. Van Opstal (2011) stelde voor haar scriptieonderzoek een corpus samen van 300 Vlaamse en 300 Nederlandse personeelsadvertenties, afkomstig van de vacaturewebsites www.vacature.com voor Vlaanderen en www.nationalevacaturebank.nl voor Nederland. Het materiaal werd verzameld in de periode oktober 2010 tot en met maart 2011. Een verschil met Vismans is dat Van Opstal niet alleen advertenties met functies voor hoogopgeleiden selecteert, maar dat ook andere advertenties werden opgenomen (totdat het beoogde aantal advertenties bereikt was). Tabel 2 bevat de globale resultaten van Van Opstal (2011: 33, 39).

	(1) Alleen <i>u</i> -vormen	(2) Alleen <i>je</i> -vormen	(3) Vermijding	(4) Gemengd gebruik	Totaal
VL	88 (29,3%)	138 (46,0%)	25 (8,3%)	49 (16,3%)	300
NL	33 (6,6%)	217 (72,3%)	30 (10,0%)	20 (6,7%)	300
Totaal	121 (20,2%)	355 (59,2%)	55 (9,2%)	69 (11,5%)	600

Tabel 1: Globale resultaten van Van Opstal (2011)

In deze resultaten van Van Opstal zijn advertenties met een gemengd gebruik van *u*-vormen en *je*-vormen in het Vlaamse materiaal wel degelijk frequenter dan in het Nederlandse deel van het corpus.

De vraag is hoe het komt dat de door Vismans uitgesproken verwachting in zijn eigen onderzoek niet uitkomt, maar wel bevestigd wordt in het latere onderzoek van Van Opstal. Dat kan te maken hebben met het feit dat Van Opstal zich niet beperkt tot één afgebakende categorie van advertenties, maar een breder corpus heeft samengesteld met ook functies voor andere opleidingsniveaus. De beperking zoals toegepast door Vismans kan dus een enigszins vertekend of onvolledig beeld opgeleverd hebben.

Aanspreekvormen in personeelsadvertenties ontleden _ _ _ _ _

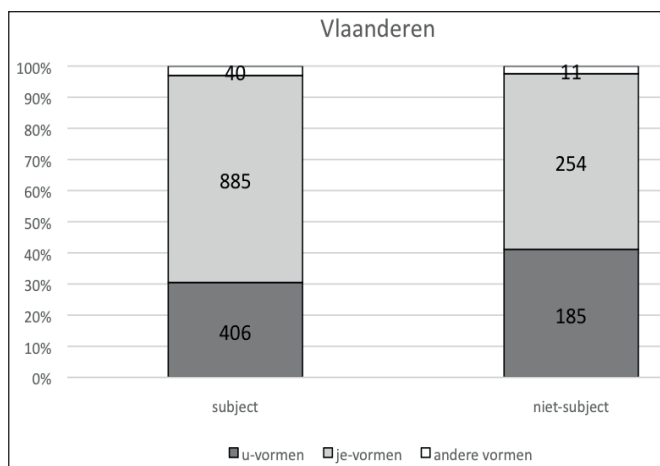
Het corpusonderzoek zoals uitgevoerd voor de masterscriptie van de eerste auteur, is niet gebaseerd op een indeling in vier globale patronen, maar op de afzonderlijke voorkomens van aanspreekvormen. In dit artikel concentreren we ons daarbij op de syntactische functies waarin de verschillende vormen voorkomen. Juist

als we dat element betrekken in het corpusonderzoek krijgen we meer zicht op de vraag of de keuze voor een *u*-vorm het gevolg is van interferentie van dialect of tussentaal of dat aanspreekvormen eerder beïnvloed worden door taalexterne factoren als cultuur en knip- en plakfouten.

De gebruikte advertenties werden verzameld in de maanden november 2014 tot en met januari 2015, op de websites www.nationalevacaturebank.nl, www.stepstone.nl (beide Nederland) en www.vacature.com (Vlaanderen). In totaal werden in dat deel van het onderzoek 750 Nederlandse en 750 Vlaamse advertenties bekeken, waarbij er gezocht werd naar advertenties die zowel een of meer *je*-vormen als een of meer *u*-vormen bevatten. Er voldeden 106 advertenties aan de vereiste: 71 voor Vlaanderen en 35 voor Nederland. Dat bevestigt overigens nog eens dat het vierde patroon, met gemengd gebruik, in Vlaanderen meer voorkomt dan in Nederland.

Om het materiaal uit te breiden werden ook uit het corpus van Van Opstal (2011) de personeelsadvertenties met een gemengd gebruik geselecteerd. Dat ging om advertenties uit de periode oktober 2010 tot en met maart 2011. Van de 600 advertenties waaruit Van Opstals corpus bestaat, konden er dus 49 Vlaamse en 20 Nederlandse toegevoegd worden aan het materiaal uit 2014-2015.

De grafiek laat voor Vlaanderen het aandeel zien van *u*-vormen, *je*-vormen en andere aanspreekvormen, zowel in subjectsfunctie als in de niet-subjectsfuncties. Met 'andere aanspreekvormen' bedoelen we het gebruik van zelfstandige naamwoorden zoals *de kandidaat* en voornaamwoorden van de derde persoon die daarnaar verwijzen. Voor gedetailleerdere resultaten van ons corpusonderzoek verwijzen we de lezer overigens naar Van Houdt en Oosterhof (2016).

Grafiek 1: Aanspreekvormen in Vlaamse jobadvertenties, afhankelijk van syntactische functie

De grafiek laat zien dat de syntactische functie inderdaad invloed heeft op de keuze voor een *u*- of een *je*-vorm als aanspreekvorm. Als de aanspreekvorm het onderwerp van de zin is, dan is er een lager percentage van *u*-vormen dan in andere functies.

De complexiteit van het gebruik van aanspreekvormen

De resultaten van Van Opstal (2011) vormden al een argument voor de stelling dat er wel degelijk sprake is van interferentie van dialect of tussentaal en we kunnen het resultaat in grafiek 1 daaraan toevoegen. Het voornaamwoord *u* in de Vlaamse tussentaal en dialecten wordt immers gebruikt als het zinsdeel in kwestie niet het onderwerp van de zin is. Die vorm conditioneert allicht het gebruik van de *u*-vorm in Vlaamse personeelsadvertenties. De knip- en plakfouten van Vismans zijn dus niet de enige oorzaak van het voorkomen van personeelsadvertenties met zowel *u*- als *je*-vormen. Er is daarnaast interferentie van Vlaamse dialecten of tussentaal.

Dat suggereert vervolgens ook dat de frequentere aanwezigheid van *u*-vormen in het Vlaamse materiaal (vergelijk ook tabel 1) niet alleen veroorzaakt wordt door culturele waarden, maar daarnaast door een meer taalinterne factor: het bestaan van *u* als niet-onderwerpsvorm van het voornaamwoord *ge/gij*. Daarmee wordt duidelijk dat het gebruik van aanspreekvormen een complexere aanleg is dan tot nog toe in de meeste publicaties gedacht werd: de keuze voor een aanspreekvorm wordt niet beïnvloed door cultuur of interferentie van dialect of tussentaal als enige verklarende factor. Het is eerder zo dat een combinatie van beide factoren verantwoordelijk is. Een vervolgvraag is welk aandeel elk van beide factoren heeft; dat is voer voor verder onderzoek.

Literatuur

- Claes, M. en Gerritsen, M. (2002), *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief*. Bussum: Coutinho.
- Van Houdt, M. (2015), *Aanspreekvormen in Vlaamse en Nederlandse personeelsadvertenties: de invloed van cultuur, grammatica en taalvariatie*. Masterscriptie. Leuven: KU Leuven.
- Van Houdt, M. en Oosterhof, A. (2016), *Gecombineerd gebruik van u en je in personeelsadvertenties: over de grammaticale en culturele context van aanspreekvormen*. Manuscript. Leuven: KU Leuven, Campus Antwerpen.
- Van Opstal, C. (2011), *Analyse aanspreekvormen in personeelsadvertenties*. Masterscriptie. Antwerpen: Lessius.
- Vismans, R. (2007), 'Aanspreekvormen in Nederlandse en Vlaamse personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29, blz. 289-313.

Mathias Van Houdt studeerde in 2015 af op een scriptie over aanspreekvormen in personeelsadvertenties. Albert Oosterhof was zijn begeleider en is docent aan de KU Leuven, Campus Antwerpen.

e-mail: albert.oosterhof@kuleuven.be

Heeft u graag nog een dessert? Of wilt ge een digestiefje bij de koffie? Taalvariatie in aanspreekvormen

Kris Helincks

Wisselen tussen u, jij en gij. Eerder dan onbeleefdheid of taalverwarring benadrukt het onze taalgevoeligheid en de strategische gelaagdheid van taalkeuzes. Deze conclusie komt naar boven in mijn onderzoek over het gebruik van de aanspreekvormen in het Chileens Spaans, die veel gelijkenissen vertonen met de drie Vlaamse vormen. De resultaten zetten aan tot reflectie over onze onbewuste taalkeuzes

Stel je voor: je zit op restaurant en vraagt aan de dienster om de suggesties nog eens te herhalen. *Kan u-/kan je-/kunt ge nog eens...* In een fractie van een seconde kies je. Is deze keuze anders wanneer je je kind vermaant of wanneer je aan de onbekende naast je vraagt om een foto van jou en je gezin te nemen? Onze hersenen beschikken over een taalmachine die razendsnel inspeelt op de complexe mix van sociale normen, omgevingsfactoren en wat we communicatief en relationeel beogen. Wie tutoyeer je? Wissel je wel eens tussen *jij* en *gij*? Leidde een ongepaste keuze ooit tot een conflict?

Bijzonder trio

Regionale taalvariatie is ons Vlamingen allen welbekend. Maar ook eenzelfde persoon varieert zijn/haar taalgebruik voortdurend naargelang van de situatie, de gesprekspartner, het onderwerp of de omzichtigheid waarmee hij/zij een boodschap wil overbrengen. In mijn doctoraat bestudeerde ik hoe vaak Chileenen in eenzelfde gesprek wisselen tussen aanspreekvormen met dezelfde gesprekspartner en waarom. Veel taalsystemen onderscheiden een 'formele' van een 'informele' variant: *tu/vous* (Frans), *du/Sie* (Duits), *ty/vy* (Russisch), *sinä/te* (Fins), *sen/siz* (Turks) of *tum/aap* (Hindi). Het Chileens Spaans bezit net als het Belgisch-Nederlands een actief gebruikt drievoudig aanspreeksysteem, *usted-tú-vos* (*u-jij-gij*), een extra optie die eerder zeldzaam is, zeker binnen de Indo-Europese talen.

Subject en/of werkwoordsvorm

In Vlaanderen komt het *gij*-gebruik vooral tot uiting in het woordje *gij* (de subjectvorm). De bijpassende *gij*-werkwoordsvorm valt vor-

melijk immers meestal samen met de *jij*-werkwoordsvorm. Zo overlapt de werkwoordsvorm in *gij eet* met die in *jij eet*. Enkel bij een paar onregelmatige werkwoorden verschillen de vormen, zoals bij *zijn* (*gij zijt/* *gij waart* vs. *jij bent/jij was*) en *kunnen* (*gij kunt* vs. *jij kan*).

Het omgekeerde geldt voor het Chileense systeem. Chileenen uiteten het *gij*-gebruik vooral in de *gij*-werkwoordsvorm die vormelijk in alle werkwoorden en bijna alle werkwoordstijden verschilt van de *jij*-werkwoordsvorm. Voorbeelden zijn *comer* 'eten' (*comís* vs. *comes*), *hablar* 'praten' (*hablá* vs. *hablas*) en *poder* 'kunnen' (*podís* vs. *puedes*). Anderzijds vermijden ze de *gij*-subjectvorm *vos* consequent in veruit alle situaties. Het woordje heeft namelijk een sterk vulgaire en beledigende connotatie. Als ze de *gij*-werkwoordsvorm laten vergezellen door een subjectvorm, dan is dat meestal *tú*. Deze hybride combinatie is er in de spreektaal doodnormaal. Vreemd en verwarrend, zou je denken. Wel, ook de Vlaamse spreektaal kent een dergelijke mengvorm, in de combinatie *gij bent*. Het fenomeen lijkt me zeldzamer te zijn dan in Chili, al is nader onderzoek nodig om een beter beeld te krijgen van de exacte frequentie en spreiding ervan.

Oorsprong

Het Chileense en het Belgisch-Nederlandse systeem hebben ook historische en sociolinguïstische overlappingsen. De ambigue verhouding in Chili tussen de 'correcte' *jij*-vorm en de 'onfatsoenlijke' *gij*-vorm heeft zijn oorsprong in succesvolle 19de-eeuwse taalzuiveringscampagnes. De *gij*-vorm werd gebruikt in het middeleeuws Europees Spaans, maar evolueerde later tot een archaïsme. Althans in Spanje, want in Latijns-Amerika ontwikkelde het aanspreeksysteem zich in alle landen op een andere manier. In het jonge Chili van de 19de eeuw gold het Europees Spaans voor Chileense taalkundigen en beleidsmakers als norm en dus ook de Europees-Spaanse *jij*-vorm, al was die in Chili tot dan toe onbekend. Het *gij*-gebruik, en vooral de subjectvorm *vos*, werd radicaal verdrukt. De *gij*-werkwoordsvorm herwon echter 'covert prestige' bij de Chileense jeugd vanaf de progressieve jaren zestig.

Dit scenario vertoont veel gelijkenissen met de Vlaamse situatie. Door de nood aan een overkoepelende Vlaamse taalnorm besliste het taalpolitieke beleid in het midden van de 20ste eeuw om de taalnorm van Nederland over te nemen. *Jij* gold voortaan als de 'beschaafde' informele aanspreekvorm en *gij*, een restant van de

Middelnederlandse vorm *ghi*, als de te vermijden dialectische variant.

Kortom, Chileenen en Vlamingen maken bij elk gebruik van een aanspreekvorm automatisch twee keuzes: de keuze tussen formeel en informeel, en de keuze tussen standaardtalig informeel en tussentalig informeel.

Spontane conversaties _ _ _ _ _

In een eerste fase van mijn onderzoek ging ik na hoe aanvaard de *gij*-vorm op de Chileense televisie is. Redelijk, zo bleek, met pieken van 60% en 58% *gij*-gebruik in stand-up comedy en reality-tv, en een onverwacht hoge 34% in het taalgebruik van een 43-jarige talkshowpresentator. In een latere fase richtte ik me echter op spontane dagelijkse gesprekken.

Traditioneel taalonderzoek steunt naar mijn mening nog te sterk op enquêtes, waarbij informanten aanvinken welke aanspreekvorm ze gebruiken in gesprekken met bijvoorbeeld ouders, broers/zussen, winkelbediendes, enz. Deze methode negeert de gelaagdheid en dynamiek van de beïnvloedende context. Welke leeftijd, geslacht, graad van bekendheid, verstandhouding of type winkel heeft een bevroegde informant bijvoorbeeld voor ogen bij 'dé winkelbediende'? Een enquête weerspiegelt ook de perceptie van sprekers die beïnvloed wordt door de norm veeleer dan hun eigenlijke taalgebruik. Ik trok naar provinciestad Iquique in Noord-Chili en nam er negentig uur aan gesprekken op tussen familie, vrienden, in klas-situaties, een kapperszaak, een taxi, een buurtwinkel, de markt en vergaderingen van verenigingen. Het leverde een dataset van 6043 aanspreekvormen op die ik op 26 factoren analyseerde: zes taalinterne factoren, tien socio-situationele factoren en tien pragmatische (functionele) factoren.

Eerder conservatief? _ _ _ _ _

In deze geselecteerde dagelijkse situaties domineert zoals verwacht de *gij*-vorm (60%). Toch blijkt de taalcultuur van Chili conservatiever dan die van pakweg buurland Argentinië of Spanje. Het *u*-gebruik blijft sterk aanwezig in de taxi, buurtwinkel en op de markt (42%), tussen kennissen (27%) en bij werknemers die zich richten tot hun baas (50%), terwijl die laatste meestal reageert met *jij/gij* (slechts 12% *u*). Opmerkelijk is daarnaast hoe zowel jong als oud(er) in Chili uit respect consequent de *u*-vorm gebruiken voor ooms/tantes, grootouders en schoonouders. Dit hoge en niet-wederzijdse *u*-gebruik in het land is gerelateerd aan het blijvende belang om autoriteit/onderdanigheid en klassenverschil uit te drukken. Het *u*-gebruik is in Chili zo vrij stabiel gebleven doorheen de afgelopen vijftig jaar.

Ook de Vlaamse taalcultuur wordt gesteld ietwat conservatiever te zijn dan de Nederlandse. Roel Vismans (2007) beaamt dit in zijn studie van Nederlandse en Vlaamse personeelsadvertenties: in de Nederlandse advertenties komt over het algemeen meer formeel *jij* voor (56%) dan in de Vlaamse (38%). Wel hangt bij de Vlaamse advertenties het aanspreekgedrag sterker af van de branche, terwijl de keuze voor *u* of *jij* in Nederland veel eenduidiger is. Het onderzoek van Plevoets, Spielman en Geeraerts (2008) geeft

echter andere resultaten. Door zich op gesproken taalgebruik te baseren en zowel op formele als op informele situaties komt ook *gij*-gebruik voor. In beide taalregio's stellen de onderzoekers een gelijkaardige afname van *u*-gebruik vast bij de jongere generaties in vergelijking met de oudste generaties. In Nederland uit zich dat in een toegenomen *jij*-gebruik, in Vlaanderen in een toegenomen *gij*-gebruik.

'Instant informalisering' _ _ _ _ _

Nuancering is echter nodig voor de Chileense situatie. Dankzij de focus op volledige gesprekken ontdekte ik dat maar liefst de helft van alle sprekers wisselt tussen aanspreekvormen met dezelfde gesprekspartner. Deze hoge mate van wisselgedrag komt in alle domeinen evenveel voor: tussen familie, vrienden, bij regelmatige ontmoetingen en dienstverlening. Interessant bleek een patroon van 'instant informalisering'. In tegenstelling tot andere taalculturen, zoals de Duitse, Zweedse en Franse, is het in Chili normaal om een initiële afstandelijke en respectvolle *u*-vorm na enkele minuten al in te ruilen voor de *jij*- of *gij*-vorm. Afwisseling of terugkeer naar de *u*-vorm blijft bovendien mogelijk.

Zeker in Duitsland is een dergelijke praktijk uit den boze. De *u*-vorm *Sie* wordt strikt aangehouden tot de gesprekspartners overeenstemmen om over te gaan op het informele *du*. Een weg terug naar *Sie* is daarna niet meer mogelijk tussen hen. Volgens Clyne, Norrby en Warren (2009) bestond vroeger zelfs de traditie om deze overgang te bezegelen met de traktatie van een pint ('*Brüderschaft trinken*') of, tussen de sekses, met een kus, een gewoonte die ook in Zweden bekend was.

Pingpongen tussen de *gij*- en de *jij*-vorm _

Een tweede patroon werpt vernieuwend licht op de *jij*-vorm in Chili. Ondanks het globale aandeel van de vorm van wel 21%, gebruiken zeer weinig sprekers de vorm exclusief voor hun gesprekspartner. Maar liefst 32% laveert tussen de *jij*- en de *gij*-vorm in eenzelfde gesprek. Dit wisselgedrag komt zelfs frequenter voor dan exclusief 'gemoedelijk' *gij*-gebruik (24%). Verder wisselen de sprekers in de opnames gemiddeld één keer per drie gebruikte aanspreekvormen. 26% van de wissels gebeurt binnenin eenzelfde interventie van een spreker.

Solidariteit, strategie en macht _ _ _ _ _

Wissels tussen de drie aanspreekvormen gebeuren niet zomaar. Bedenk hoe het gepingpong tussen deze toch wel delicate signaalwoorden van onder meer respect, intimiteit en beschaafdheid zelden tot irritatie of protest leidt. Mensen zijn zich doorgaans zelfs niet bewust van de wissels.

Zowel taalkundigen als leken omschrijven deze praktijk nog al te vaak als 'willekeur' en 'verwarring'. Ik ben het daar niet volledig mee eens. De statistische tests en discoursanalyses die ik uitvoerde, leggen duidelijke patronen bloot en wijzen op de invloed van (onbewuste) strategie en lokale machtsnegotiatie. Men wisselt bij-

voorbeeld significant vaker met gesprekspartners die jonger zijn. Vrouwen variëren in alle rollen (bijvoorbeeld als moeder, partner, zus of vriendin) vaker tussen de *gij*- en *jij*-vorm dan mannen, die veel exclusiever de *gij*-vorm aanhouden.

De taxichauffeur blijkt een taalstrateeg: hij stemt zijn taalgedrag af op elke klant. Ondanks de dominantie van het respectvolle formele *u*-gebruik in de taxi, vertoont de taxichauffeur wisselgedrag bij 12 van de 37 klanten. De klanten daarentegen houden op een na allemaal vast aan het *u*-gebruik. De taxichauffeur houdt de gesprekken duidelijk dynamisch en empathisch gaande. Nu, hoe past hij zich aan? Met alle klanten die ouder zijn, gebruikt hij consequent de *u*-vorm. Als de klanten jonger zijn, schakelt hij bij mannen sneller over naar een informele vorm dan bij vrouwen. Daarnaast gebruikt hij alle wisselschema's minstens tweemaal: *u-gij*-wissels (4x), *u-jij-gij*-wissels (3x), *jij-gij*-wissels (3x) en *u-jij*-wissels (2x). In zes gevallen gaat het om een eenmalige wissel van 'instant informalisering', namelijk van formeel *u* naar *jij* of *gij*. In de andere zes gevallen gaat het om functionele wissels. Zo corrigeert de taxichauffeur zichzelf bijvoorbeeld na een té snelle informele *gij* tegenover een mannelijke klant van dezelfde leeftijd of een té formele *u* tegen een jongedame op het einde van hun gesprek. Al deze keuzes, die hij gevoelsmatig maakt, helpen om solidariteit en vertrouwen op te wekken of om een klant te overtuigen van zijn integriteit.

Familieleden en vrienden gebruiken onderling voornamelijk de *gij*-vorm (73%). Wat komt de *jij*-vorm daar dan toch soms tussen doen? *Jij*-gebruik impliceert over het algemeen iets meer zelf-monitoring. Als gevolg kan bij ouders zo'n onverwacht *jij*-gebruik onrechtstreeks en subtiel hun ernst en beslistheid uitdrukken. Tussen vrienden benadrukt het dan weer oprechtheid of simpelweg dat wat ze zeggen, belangrijk is.

Het gebruik van aanspreekvormen gaat dus om meer dan slaafs de norm kopiëren, beleefd zijn of onbezonnen familiariteit.

En het Nederlands? _ _ _ _ _

Over wisselgedrag in het Nederlandse taalgebied zijn weinig gegevens bekend. Vismans (2016) besteedde er recent aandacht aan met de analyse van *u* en *jij* in Nederlandse radio-interviews. Slechts 7% van de sprekers, meestal de interviewer, wisselt één of enkele keren tussen de formele en informele aanspreekvorm. Vaak zijn de interviewers er zich van bewust en benoemen ze de wissel expliciet. Wisselgedrag blijkt in Nederland dus mogelijk, maar toch eerder beperkt.

Tot nu toe bestaat er geen onderzoek naar de frequentie en betekenis van wissels tussen de drie Vlaamse aanspreekvormen in dagelijkse informele gesprekken. Een parallelle studie aan die van het Chileense systeem juich ik dan ook zeker toe. Een bijkomend probleem van het Belgisch-Nederlandse systeem mag men echter niet uit het oog verliezen: de objectvormen van het *gij*-gebruik zijn *uw* en *u*, net als die van het *u*-gebruik. Het is bijvoorbeeld '*gij* en *uw* kinderen' en '*vergist gij u niet?*'. Het is wellicht dit probleem dat voor de typische verwarring bij taalgebruikers zorgt. Zo denken Nederlanders dat Vlamingen formeler zijn, terwijl het vaak slechts om de tussentalige *gij*-objectvorm gaat. Vlamingen blijven bij zo'n opmerking dan weer vaak beduusd achter.

10 tips om beter te solliciteren

1. Ontdek uw passie.
2. Ga naar jobdagen, de Open Bedrijvendag, sessies van bedrijven op uw school.
3. Zoek de bedrijfscultuur die aansluit bij uw eigen normen en waarden.
4. Solliciteer bij bedrijven waarvan je ambassadeur wil zijn.
5. Solliciteer op jobs die aansluiten bij uw passie.
6. Volg uw diploma niet te strikt.
7. Bereid u goed voor.
8. Toon je bereid om steeds bij te leren.
9. Ken je wensen, en toets deze af in het nieuwe bedrijf en team.
10. Zet uw softskills maximaal in.

Illustratie uit *Metro*, 9/05/16

Het artikel met *10 tips om beter te solliciteren* dat ik in mei 2016 in *Metro* aantrof, geeft alvast stof tot nadenken. Het geeft blijk van dynamisch wisselgedrag van aanspreekvormen. Welnu, gaat het bij de gebruikte objectvormen om wissels tussen informeel *jij*-gebruik en formeel *u*-gebruik, of tussen 'correct' informeel *jij*-gebruik en tussentalig informeel *gij*-gebruik? Is de auteur slordig of zijn de wissels een taalgevoelige strategische keuze aangepast aan het logischerwijs jonge doelpubliek?

En welke aanspreekvorm gebruik jij nu als je de volgende keer op restaurant een dessert bestelt? Misschien wordt het door het lezen van dit artikel wel een soep.

Literatuur _ _ _ _ _

- Clyne, Michael, Catrin Norrby en Jane Warren (2009), *Language and human relations. Styles of address in contemporary language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plevoets, Koen, Dirk Speelman en Dirk Geeraerts (2008), 'The distribution of T/V pronouns in Netherlandic and Belgian Dutch'. In: K. P. Schneider en A. Barron (red.), *Variational Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins, blz. 181-209.
- Vismans, Roel (2007), 'Aanspreekvormen in Nederlandse en Vlaamse personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29-4, blz. 289-313.
- Vismans, Roel (2016), 'Jojoën tussen u en je. Over de dynamiek van het gebruik van Nederlandse aanspreekvormen in het radio-programma *Casa Luna*'. In: *Internationale Neerlandistiek*, 54-2, blz. 117-136.

Kris Helincks studeerde Taal- en letterkunde Nederlands-Spaans aan de Universiteit Gent.

Begin 2016 haalde ze haar doctoraatstitel Taalkunde met haar onderzoek over het gebruik van aanspreekvormen in het Spaans van Chili.

Ze haalde net niet de finale van de PhD Cup 2016 (zie www.phdcup.be).

e-mail: kriselincks@hotmail.com

Gelukkig

Fleur Deboutte

De laatste vijf jaar heeft zich een revolutie voorgedaan in de Vlaamse cadeautjesmarkt. Vroeger moest elk ver of nabij familielid zich nog tevreden stellen met een boek of een paar sokken voor elke gelegenheid. Dat boek ging natuurlijk zelden over iets waar je weleens een boek over wilde lezen, en dat paar sokken belandde meestal heel snel in het stoffigste hoekje van de kleerkast. Neen, gelukkig is er vandaag de BONGO-bon, en alle varianten en afgeleiden daarvan, om belevenissen cadeau te geven. Die vangen zo geen stof in huis (hoewel, zo handig stapelen die doosjes ook niet ...), en de betrokken gever en nemer hebben achteraf nog iets om over bij te praten. Dankzij die tomeloze pakjesrevolutie kregen mijn kersverse man en ik ter gelegenheid van ons recente huwelijk zo veel belevenissen cadeau dat we zeker tot onze tiende huwelijksverjaardag samen bezig zullen blijven. En zo kwam het dus dat we op een blauwe vrijdagavond in mei in het Nederlandse Roermond verzeild raakten, op zoek naar een restaurantje, want dat was niet inbegrepen in onze weekendje-weg-bon.

We moesten gelukkig niet al te lang ronddwalen in het centrum, want we kwamen al snel een restaurantje tegen dat ons met een enthousiast aanplakbord meldde: 'geen ster op de deur maar een ster in de keuken!'. De heerlijke geur die ons door de voordeur tegemoet kwam, deed de rest. We doken vol verwachting het kitscherige Italiaanse interieur in, en stelden goedkeurend vast dat de tafeltjes gedekt waren met rood en witte ruitjes, dat de wijn al ontkurkt was, en dat onze tafelgenoot (of ten minste, zijn borstbeeld) de Belgen ooit nog de dappersten aller volkeren noemde. Een joviale Italiaan stond in de keuken deeg te kneden, terwijl zijn al even joviale Nederlandse vrouw onze bestelling opnam. Die bestelling werd niet lang daarna vriendelijk opgediend en afgeruimd door een jong meisje, dat duidelijk een centje bijverdiende in deze sterrenkeuken. Voor ze onze borden meenam, vroeg ze, zoals dat altijd gaat, 'of het gesmaakt had?'. We bevestigden, met onze monden nog altijd vol met dat heerlijke brood, en daarop mompelde het meisje iets dat ik niet goed kon horen. 'Zei ze nu "gelukkig"?', vroeg mijn man.

Dat vermoede 'gelukkig' stemde ons een beetje bezorgd: wat zou er met dat heerlijke voorgerecht gebeurd zijn, dat het een geluk was dat het ons gesmaakt had? Ik kreeg meteen visioenen van koks die spugen in het eten, van gerechten met haren erin, of van hapjes die de dertigsecondenregel maar net overleefd hadden. Of zou het meisje nog wat onzeker zijn in haar studentenjob, en was ze gewoon opgelucht dat ze ons de goede gerechten had gebracht,

die we dan ook nog eens lekker hadden gevonden? Na heel wat gepeins besloten we dat we het zeker verkeerd hadden begrepen: het meisje zou wel zoiets als 'bedankt' hebben gezegd, in plaats van 'gelukkig'.

Niet toevallig viel dat moment van berusting samen met de aankomst van onze hoofdgerechten. Wie heeft er tenslotte tijd voor taalkundige beschouwingen in het aanschijn van een pasta vongole uit een sterrenkeuken? Maar onze rust was van korte duur: toen het meisje opnieuw kwam afruimen, vroeg ze weer of het gesmaakt had. 'Zeker', beaamden wij, intussen de oren spitsend om haar antwoord zeker goed te kunnen horen. 'Gelukkig', zei ze.

Nu stond het vast: hier was iets gek aan de hand. Ik begreep er eerlijk gezegd niets van: hoe kon ze nu opgelucht 'gelukkig' zeggen, terwijl niets in het restaurant erop wees dat er met het eten iets raars zou zijn gebeurd? Zo liet de open keuken niet veel fouten toe voor de joviale chef-kok, en het restaurant was zeker ook niet zo groot dat het meisje zelf achter een hoekje iets op de grond zou kunnen hebben laten vallen. Zou het misschien een België-Nederlandkwestie zijn? De rest van het weekend hielden we de oren goed opengesperd in alle cafeetjes en restaurants die we bezochten. We hoorden vaak een 'bedankt', 'dankjel!', 'fijn!' of zo'n grappig Nederlands 'merci'. Af en toe kregen we gewoon een glimlach of een vriendelijke knik. Maar dat 'gelukkig' hebben we niet opnieuw gehoord. En dat is misschien ook maar net dat: gelukkig.

*Fleur Deboutte is docent Nederlands en Engels
aan de UC Leuven-Limburg (UCLL).*

e-mail: fleur.deboutte@ucll.be

Gluren bij de buren

Filip Devos

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar hebben weer een boekje uit. In de Week van het Nederlands verscheen van het schrijversduo bij Van Dale *Gluren bij de buren. De leukste taalverwarringen tussen Vlamingen en Nederlanders*. Een overheerlijk bladerboekje is het geworden, dat op een vaak vermakelijke wijze iets zegt over de geografische variatie in het lexicon van het Nederlands.

Aalbrecht en Wagenaar, die samen het tekstbureau De Taalwerkplaats hebben, schrijven woordenboeken en boeken over taal in de ruime zin, waaronder *Een blind paard kan de was doen en andere vermakelijke versprekingen* (zie *Over taal*, 46-2, 2007), *Woordenboek van het Algemeen Onbeschaafd Nederlands. Van aarsgeweit tot zweefteef* (zie *Over taal*, 53-2, 2013). *Waarom is een witte neushoorn grijs? (en een zwarte ook)?* *Woorden die je op het verkeerde been zetten* (zie *Over taal*, 54-4, 2015). Zij werkten mee aan onder meer het *Groene Boekje* en de *Dikke Van Dale*. Onlangs vertaalden en bewerkten zij ook het *Roald Dahl Woordenboek*.

Een constante in de boekjes van Aalbrecht en Wagenaar is dat ze wijzen op wat leuk/amusant is in taal, of het nu om versprekingen gaat, spreekwoorden, woorden die je op het verkeerde been zetten, of 'onbeschaafde' taal. Diezelfde vrolijke insteek vinden we in *Gluren bij de buren*.

Het is een 'omkeerboek', dat Vlaamse, respectievelijk Nederlandse woorden en uitdrukkingen beschrijft die Nederlanders, respectievelijk Vlamingen over en weer soms 'als irritant of storend, maar vaker als komisch ervaren'. Het gaat (ook) om woorden en uitdrukkingen die 'maar aan één kant van de grens gebruikelijk zijn en daarvoor bij de buren voor verwarring kunnen zorgen'.

Aan beide kanten staat een voorwoord, 'Hoe meer Nederlandse taal, hoe beter', een door de Vlaming Ludo Permentier en een door de Nederlander Rik Schutz. Permentier en Schutz gaven onlangs het woordenboek *Typisch Vlaams* uit (zie *Over taal*, 55-1, 2016). Permentier wijst erop dat twee zaken de kwaliteit van het (inmiddels aanvaarde) Belgisch-Nederlands bedreigen: 'Vlamingen [zijn] hun oor minder te luisteren gaan leggen aan de andere kant van de staatsgrens [...]. Als er geen contact is, kunnen delen van het taalgebied elkaar ook niet verrijken' en in Vlaanderen wordt nog altijd naar taal gekeken 'met een bekrompen blik'. Ook Schutz wijst in zijn voorwoord op de Vlaamse taalonzekerheid: 'Het belangrijkste argument van de bestrijders van het BN was dat men in Nederland de gewraakte woorden en uitdrukkingen niet kende. Welnu, laten we hun dat argument alsnog ontnemen door ons het BN eigen te maken.'

BN

applausvervanging
de bal mislaan
bierkaartje
eendagstoerist
gsm
lopen ('rennen')
piefpoefpaf
dat zijn vijgen na Pasen
pechdienst
vast en zeker

NN

publiekswissel
de plank mislaan
bierviltje
dagjesmensen
mobieltje
lopen ('wandelen')
piefpafpoef
dat is mosterd na de maaltijd
wegenwacht
zeker en vast

Het lexicon zelf is alfabetisch opgebouwd en de trefwoorden worden omschreven met een of enkele woorden, met een beknopte toelichting of met een column. Ook zijn kaderstukjes opgenomen, bijvoorbeeld over verwarrende tijdsaanduidingen (*namidag*), scheldwoorden (*onnozelaar*), Bargoense woorden (*gozer*), afscheidsgroeten (*hoi*) of stopwoorden (*toch*).

BROL

Het zijn de woorden waar je als Nederlander helemaal niets van kunt maken, die het Vlaams zijn charme geven. *Brol* is er zo eentje. Het rolt heerlijk van de lippen en klinkt als pure poëzie. En wat betekent dat prachtige woord? 'Rommel, prullen'. Als vrouw kun je bovendien *je brol hebben*, wat toch een stuk opgewekter klinkt dan *ongesteld zijn*.

Boogscheut of *denkpiste* als typisch BN, *nagelkaas* of *opgeprikt* als typisch NN. Een boekje waaruit (voor iedereen) nog heel wat te leren valt.

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar, *Gluren bij de buren. De leukste taalverwarringen tussen Vlamingen en Nederlanders*.

Met een voorwoord van Rik Schutz/Ludo Permentier.

Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016.

ISBN 9789460773112, 63+59 blz., 12,50 euro.

De taalontwikkeling van het kind

Filip Devos

De nieuwe *Schaerlaekens* is uit! Wat de *ANS* is voor de Nederlandse grammatica, de *Van Dale* voor het lexicon, de *Philippa* voor de etymologie, is de *Schaerlaekens* voor de kindertaalontwikkeling. *De taalontwikkeling van het kind* verscheen dit jaar in een tweede herziene druk bij uitgeverij Noordhoff. De auteur, prof. dr. A.M. Schaerlaekens, is hoogleraar aan de KU Leuven en specialist in taalontwikkeling en taalontwikkelingsstoornissen. *De taalontwikkeling van het kind* kent een rijke, en ietwat grillige voorgeschiedenis. De eerste versie verscheen in 1977 en daarvan verschenen een reeks licht aangepaste herdrukken. In 1987 verscheen dan van Schaerlaekens en Gillis *De taalverwerving van het kind*. De switch in de titel, van 'ontwikkeling' naar 'verwerving', paste in het toenmalige Chomskyaanse kader. Van dit boek verschenen ook een reeks licht aangepaste herdrukken. In 2008 werd het weer alleen Schaerlaekens als auteur, en weer *De taalontwikkeling van het kind* als titel. Nieuw hierbij was dat er ook een uitgebreid hoofdstuk over tweetaligheid en een hoofdstuk over taalmoeilijkheden of taalstoornissen bijkwam. Van dit boek is nu een tweede herziene druk verschenen. Grondig aangepast is hierin het eerste hoofdstuk, dat theoretische inzichten in de kindertaalstudie uitbreidt en actualiseert, en vooral sterk uitgebreid is het hoofdstuk over twee- en meertalige taalverwerving en over taalproblemen bij kinderen.

De auteur hoopt in haar (korte) voorwoord 'dat elke lezer in de toekomst met meer verwondering en genoeg zal luisteren naar de taal van kinderen'.

Het boek telt acht hoofdstukken. Eerst geeft de auteur een korte schets van de taalontwikkeling in het algemeen, gekoppeld aan een overzicht van de kindertaalstudie. Een van de centrale vragen daarin is de vraag in welke mate taal 'aangeboren' is, naast de vraag hoe men kindertaal kan bestuderen. In een tweede hoofdstuk komt 'Taal aanbod van de omgeving' aan bod. Hoofdstukken 3 tot en met 6 focussen achtereenvolgens op de prelinguale fase (doorsnee 0-1j), de vroeglinguale fase (doorsnee 1j-2j6m), de differentiatiefase (2j6m-5j) en de voltooiingsfase (doorsnee 5j-10j). Hoofdstuk 7 heeft het over 'Twee- en meertaligheid bij jonge kinderen' en hoofdstuk 8 ten slotte over 'Taalproblemen bij kinderen'. Verder zijn een begrippenlijst opgenomen, een appendix met evolutieschema's, een uitvoerige bibliografie, een personenregister en een zakenregister.

'Taalverwerving is [...] een multifactorieel proces: taalaanbod, aangeboren taalverwervingsvermogen, leeftijd, cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, sensorische vaardigheid en fijnmotorische vaardigheid spelen allemaal een rol.'

Wonderlijk is het op welk een jonge leeftijd kinderen hun moedertaal al helemaal 'machtig' zijn. Schaerlaekens zegt daarover: 'In de differentiatiefase, de kleuterleeftijd, verloopt het taalverwervingsproces met een explosief ritme. Een Engelse taalkundige noemde het 'all hell breaks loose' (Pinker, 2015). De taalkundige Meisel formuleert het als volgt: 'globaal gezien, enkele details terzijde gelaten, kan men zeggen dat vierjarigen de substantie van hun moedertaalgrammatica beheersen, en zij volgen daarbij een grotendeels taaluniverseel pad' (2014). Spreken noemt de auteur trouwens 'het ingewikkeldste systeem [...] dat het kind ooit zal leren'. Het Engelse *infant* en het Franse *enfant* zijn nota bene afgeleid van het Latijnse woord *infans* (*in*=niet en *fari*=spreken).

De taalontwikkeling van het kind is zeer toegankelijk en in klare taal geschreven, en rijk geïllustreerd met talrijke voorbeelden van Nederlandssprekende kinderen. Omdat het geen linguïstische, psychologische of andere voorkennis vereist, is dit uiterst overzichtelijke basisboek (tevens verkrijgbaar als e-book) voor iedereen geschikt. Dit is een vlot leesbaar naslagwerk, ook voor leken, maar tevens een wetenschappelijk gefundeerde synthese voor (meer) deskundigen.

Annemarie Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind*.

Tweede herziene druk. Groningen/Houten:
Noordhoff Uitgevers bv, 2016. ISBN 978-90-01-86631-0.
341 blz., 52,50 euro.

Spreekwoordenboek

Filip Devos

Bij Van Dale verscheen een nieuw spreekwoordenboekje van Ton den Boon, de Nederlandse hoofdredacteur van de *Dikke Van Dale* en schrijver van taalboeken als *Cultuurtoeristische Van Dale*; *Beterlands. Nederlands van over de grens*; *Van Dale Modern Eufemismenwoordenboek*; *Van Dale Modern Uitroepenwoordenboek*; *Van Dale Modern Verdwijnenwoordenboek*; *Een lust voor het oog* en *Waarom staat kikkervet niet in de Dikke Van Dale?* Den Boon is op het gebied van spreekwoorden niet aan zijn proefstuk toe. Eerder verscheen van zijn hand het lijvige *Elk nadeel heeft zijn voordeel en 2499 andere spreekwoorden. Van Dale Modern Spreekwoordenboek* (zie *Over taal*, 46-2, 2007).

Zijn nieuwe boekje, getiteld *Kun je een ouwe aap nog kunstjes leren? 101 nuttige spreekwoorden voor de moderne mens*, is beperkter van omvang, en ook anders opgezet. Het boekje 'wil alleen maar laten zien hoe we aan onze spreekwoorden gekomen zijn en hoe we er nog steeds nieuwe bij krijgen'. De nadruk valt vooral op de vormen/of betekenisverandering van spreekwoorden: 'Dit boekje gaat in diepste wezen dus over het mooiste aspect van elke levende taal: taalverandering'. Den Boon toont aan hoe spreekwoorden vanzelf veranderen, hoe de taalgebruiker spreekwoorden aanpast aan het moderne leven, hoe we ze overnemen uit andere talen of hoe andere talen ze beïnvloeden, en hoe we spreekwoorden toepassen in onze dagelijkse taal en in de literatuur. Het zijn meer dan 'oubollige tegeltjeswijsheden', 'belegen waarheden als koeien' of 'tot op de draad versleten clichés'.

„Spreekwoorden, we doen er vaak een beetje besmuikt over, maar iedereen gebruikt ze. We kunnen gewoon niet zonder. Ze verwoorden kort en krachtig zedenlessen, moralistische opvattingen en allerlei regelmatigheden in 's mensen karakter of gedragspatroon.'

De 101 stukjes zijn doorgaans een bladzijde lang, heel soms twee bladzijden, en af en toe geïllustreerd. Een bronnenlijst (geraadpleegde kranten, tijdschriften, literatuur, liedteksten) en een (zaak-)register sluiten het geheel af. De lemma's zelf zijn veeleer taalcolumns. De titels zijn meestal vragen: Behoeft goede wijn een krans?, Het geld regeert de wereld, Komt er regen na zonneschijn? Is het eenzaam aan de top?, Meten is weten, Sinds wanneer zegt een beeld meer dan duizend woorden?, Heiligt het doel alle middelen?, Zijn de gedachten vrij?, Is alles van waarde weerloos?, Zo moeder, zo dochter.

Den Boon besteedt in zijn stukjes heel wat aandacht aan de herkomst van spreekwoorden in verschillende talen. Veel spreekwoorden zijn al in de Griekse of Romeinse oudheid te vinden, en komen in verschillende talen terug. Het Latijnse *Saxum volutum non obducitur musco* (een rollende steen vergaart geen mos), bijvoorbeeld, duikt in 1546 voor het eerst op in het Engels (*the rolling stone never gathereth mosse*, later *a rolling stone gathers no moss*). Muddy Waters verwerkte de metafoor in 1948 in een liedje, en nog later, in 1962, ontleende de band rond Mick Jagger er zijn naam aan. En Remco Campert verwerkte het spreekwoord in 1975 in het gedicht 'Rollende steen': 'Rare jaren, deze jaren//niets komisch, veel mislukt, //rollende stenen zonder mos.' Leuk verhaal.

Nederlands	Tijd is geld
Engels	Time is money
Duits	Zeit ist Geld
Frans	Le temps, c'est de l'argent
Italiaans	Il tempo è denaro
Spaans	El tiempo es dinero

Het wemelt van de leuke wetenswaardigheden. De uitdrukking *Achter elke (krachtige/sterke/succesvolle) man/vent staat een vrouw* hebben we uit het Engels. Erwin Mortier maakte er in 2015 in een toneelstuk van: *Achter elke sterke vent staat een vrouw met een emmer en een dweil*. En Groucho Marx had eerder het spreekwoord ook al gepersifleerd: *Behind every succesful man is a woman, behind her is his wife*. Kijk, zulke dingen maken dit boekje zeer lezenswaardig.

Ton den Boon, *Kun je een ouwe aap nog kunstjes leren? 101 nuttige spreekwoorden voor de moderne mens*.
Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016.
ISBN 9789460773150, 118 blz., 10 euro.

Leestekens

Filip Devos

Van de taaladviesdienst van het Genootschap Onze Taal verscheen onlangs *Leestekens. Richtlijnen en tips voor interpunctie*. Het betreft een herziene uitgave van *Leestekens geregeld* (Sdu Uitgevers, 2009).

'Leestekens zijn het hang- en sluitwerk van de taal. Ze zijn bedoeld om de structuur van een tekst, in het bijzonder van zinnen, te verduidelijken', stellen de taaladviseurs van het genootschap in hun korte inleiding.

Niets wordt vaak zo stiefmoederlijk behandeld als leestekens. Interpunctie helpt echter niet alleen de structuur van tekst te verduidelijken, zoals de auteurs terecht vermelden, maar heeft soms ook implicaties voor de betekenisinterpretatie. Denk maar aan wat de komma ('een van de meestgebruikte, maar ook een van de belangrijkste leestekens') doet in de volgende zinnen:

- Irene heeft een nieuwe blauwe auto gekocht.
- Irene heeft een nieuwe, blauwe auto gekocht.

In de bovenste zin is bedoeld (of wordt gesuggereerd) dat Irene al een blauwe auto had, en dat ze een nieuwe auto heeft gekocht die ook blauw is. De onderste zin deelt mee dat Irene een nieuwe auto heeft gekocht, en dat die blauw is; er blijkt niet uit of ze al een blauwe auto had.

Zo ook is er een verschil tussen uitbreidende relatiefzinnen, zoals *Esthers tante, die in Turkije woont, komt morgen logeren* en beperkende relatiefzinnen, zoals *Esthers tante die in Turkije woont, komt morgen logeren*. In het eerste geval heeft Esther één tante; in het tweede geval gaat het om een tante die in Turkije woont, en uit die zin blijkt niet hoeveel tantes Esther heeft. Een komma kan dus een heel betekenisverschil maken!

Het boekje geeft een antwoord op de volgende vragen: Wanneer gebruik je welke leestekens?, Waar komen ze te staan?, Welke leestekens zijn te combineren (en hoe)?, Hoe zien ze eruit? en Waar hoort rond de leestekens een spatie? Het betreft 'adviezen', want 'echt officiële regels' bestaan niet. Je leest hier dus wel eens zaken waarover andere bronnen, zoals de BIN-normen, ander advies geven.

Naast een inleiding en een uitgebreid register komen 10 hoofdstukjes aan bod: 'Punten, Komma's, Vraagtekens en uitroepetekens, Dubbele punten, Puntkomma's, Haakjes, Streepjes in soorten en maten, Aanhalingstekens, Apostrofs, Overige tekens en symbolen: &, €, %, enz.'

Hier en daar geven extra kaderstukjes nuttige (achtergrond)-informatie.

Let op:

Ook na een internetadres of e-mailadres aan het einde van een zin komt een punt (of een ander zinseindeteken):

- Meer informatie vindt u op www.onzetaal.nl/advies.
- Kijk jij vaak op Nu.nl? Nee, maar wel op Buienradar.nl!
- Meld u aan via info@onzetaal.nl. U krijgt dan een bevestigingsmail.

Zonder de punt zou de nieuwe zin direct achter het mailadres staan (*Meld u aan via info@onzetaal.nl U krijgt dan een bevestigingsmail*); dat is niet alleen incompleet, maar ook verwarrend.

Het gebruik van de punt kan in e-mails een nadeel hebben. Apps en programma's die internetadressen 'herkennen', maken er automatisch een link van; er zijn programma's die de zinseindepunt als deel van het adres zien, waardoor de link niet werkt. Wie dit per se wil voorkomen, kan een spatie tussen het adres en de punt plaatsen: *Meld u aan via info@onzetaal.nl . U krijgt dan een bevestigingsmail*. Erg fraai is deze oplossing echter niet.

De auteurs geven heel wat nuttige tips over het omgaan met leestekens in tekstverwerkingsprogramma's:

Let op:

Sommige tekstverwerkingsprogramma's veranderen een streepje na een spatie automatisch in een breed (gedachte)streepje. Dat kan tot gevolg hebben dat er bijvoorbeeld *ballenjongens en -meisjes* staat in plaats van *ballenjongens en -meisjes*. Probeer hierop te letten bij het typen: schakel de optie eventueel uit.

Een uiterst handig naslagwerkje over leestekens, bevattelijk, duidelijk en rijk geïllustreerd.

Taaladviesdienst van Onze Taal (red.), *Leestekens. Richtlijnen en tips voor interpunctie*.
Den Haag: Genootschap Onze Taal, 2016.
ISBN 978-90-819896-2-6, 128 blz., 15 euro.

Cacao

Hugo Brouckaert

In de laatste kwarteeuw is in het Nederlands een niet bij te houden aantal publicaties over taal verschenen. Vele van die boekjes behandelen verschijnselen die met min of meer geslaagde ironie namen krijgen als vaagtaal, hedenlands, zorggezemel, management-speak, intellectuaals, ambtenarees, gebakken lucht, enz. ...

Heel dikwijls gaat het om eufemismen (in de politiek en de diplomatie, in het financiewezen, in de sfeer van ziekte en dood, overal waar het niet goed gaat), om snobisme (kunst en cultuur) of gewoon om gewichtigdoenerij (management, sociologie, academische wereld). Daar moest ik vanochtend aan denken toen ik op de cultuurzender 'Klara' een gesprek hoorde tussen vier mensen. Een van hen zei: 'Wij bevinden ons op dit ogenblik in een conversationele omgeving.' Hé, dacht ik, die zitten waarschijnlijk te praten.

Er zijn lui die de dingen die hen bezighouden, te ingewikkeld achten om in gewone mensentaal uit te drukken. Zelf zouden zij zeggen: 'Mijn denkproces vertoont een te grote graad van complexiteit om het gebruik van een niet-specialistisch vocabularium te verantwoorden.' Sociologen kunnen er ook wat van. Van iemand die in een klein dorp woont, luidt het algauw: 'Hij resideert in een landelijk complex met een minimaal demografisch gewicht.'

Bij politici gaat het meestal om eufemismen. Van een collega beweert men niet dat hij liegt, maar dat wat hij zegt 'op gespannen voet staat met de waarheid'. Een volksvertegenwoordiger die in een bepaald dossier een bocht van 180 graden maakt, is niet volledig van mening veranderd, maar zijn nieuwe houding is 'het resultaat van voortschrijdend inzicht'. Wanneer een minister van een suggestie van een parlementslid zegt dat hij 'er nota van neemt', bedoelt hij gewoonlijk dat het hem geen fluit kan schelen en dat hij er dan ook geen gevolg aan zal geven.

Zelf heb ik in een omgeving gewerkt waar de vergaderwoede of reunitis met bijpassend wollig taalgebruik onrustwekkende vormen aannam. Als ik dan 's avonds uitgeput in mijn niet-urbane woon-eenheid aankwam, was de vraag soms: wat doe je daar eigenlijk in Brussel? Daar heb ik na enig beraad de volgende zin op gevonden: 'Ik ben er belast met de taken die mij krachtens mijn ambt zijn opgedragen.' Als je daar een ernstig gezicht bij opzet, krijg je reacties die variëren van ongeloof, over verbazing, medelijden en begrip, tot oprechte bewondering. Nadere toelichting is dan niet meer nodig.

Waar ik toe wil komen, beste mensen, is: laten we terugkeren naar eenvoudige formuleringen.

Neem nu de vele varianten voor de activiteit die Van Dale definieert als 'onverteerde etensresten uitscheiden' en die in meer encyclo-

pedische werken genoemd wordt: 'ingewandbeweging met het oog op de afscheiding van een cilindervormig stofwisselingsproduct'. Hoezeer draait men hier toch rond de pot! Moeten, drukken, een grote boodschap doen, zijn gevoeg doen, zijn behoefte doen (alsof er geen andere menselijke behoeften zijn), naar het kleinste kamertje gaan, op de doos gaan, gaan waar ook de koning te voet gaat, een stukje aan de bruine trui breien, bij die bleke jongen met zijn bril gaan, villa Bruinzicht bezoeken. Let wel: het betreft hier alleen nog maar de zogenaamde 'vaste ontlasting' en ik houd de selectie nog netjes.

Mijn voorstel is dat wij voortaan die hele onappetijtelijke handel vervangen door een woord uit het klassiek Latijn. De grofgebeekte Romeinse dichter Catullus gebruikte het, maar ook de bedaagde Horatius. Het is eenvoudig, voor iedereen begrijpelijk en het Latijn geeft er een aureool van wetenschappelijkheid aan: *cacare*.

De eerste persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd luidt: *caco*. Wat ben je aan het doen, schat? *Caco*! Ik had daar liever cacao zien staan, maar dat is een kwestie van smaak.

Hugo Brouckaert is vertaler, eredirecteur van de Taaldienst van de Senaat en publicist.

e-mail: hugo.brouckaert@skynet.be

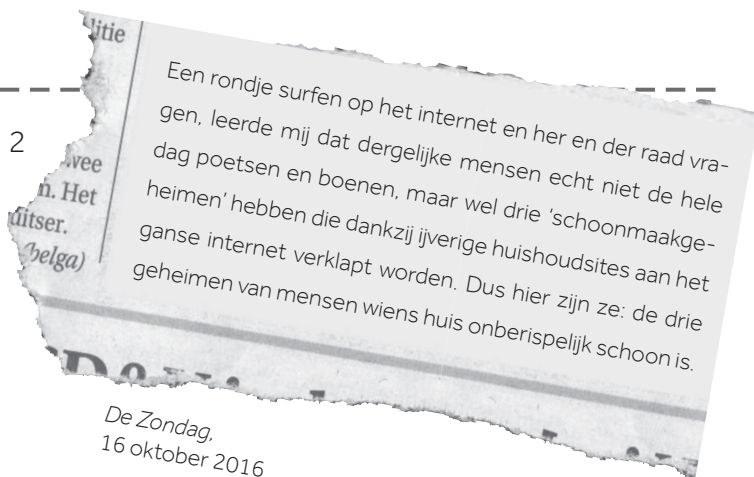
{Errata?}

1

Citta –
Stadsmagazine bij Gazet van Antwerpen,
nr. 167, 30 april 2016

2

De Zondag,
16 oktober 2016

4

...dertussen bezig van de slachtoffers zijn
chamen. (foto reuters)

Gazet van Antwerpen,
1-2 oktober 2016

5

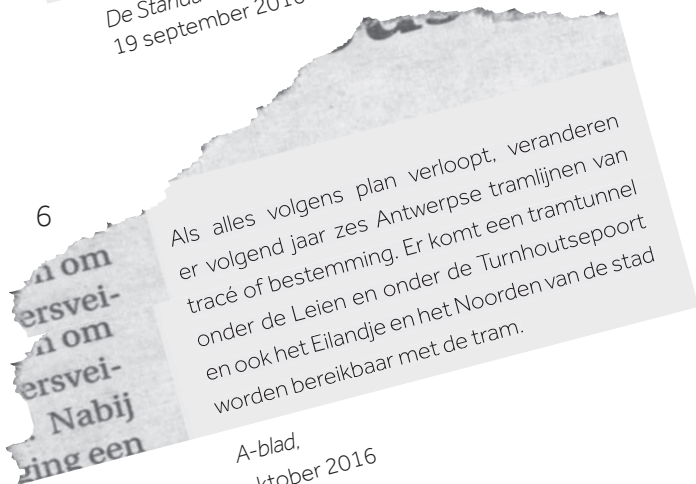
De Standaard,
5 oktober 2016

3

De Standaard,
19 september 2016

6

A-blad,
oktober 2016

7

Gazet van Antwerpen –
Consumentenmagazine De Markt,
30-31 juli 2016

Suggesties voor de rubriek "Errata?" kunt u sturen naar info@overtaal.be.

Errata: 1. De tegels zijn van Villeroy & Boch; 2. het hele internet, mensen van wie het huis onberispelijk schoon is; 3. Kafkaïens; 4. een nieuw blok; 5. luxeappartement; 6. tramtracés, noorden; 7. Je vindt.